

Veilig zijn en veilig voelen

Onderzoek veiligheidsbeleving
jeugdhulp met verblijf

Datum

23 december 2021

Opdrachtgever

Ministerie van Justitie en Veiligheid; Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Onderzoeksteam

Andersson Elffers Felix

Aukje Hilderink (a.hilderink@aef.nl)

Irene Niessen

Samar Nafie

Danique van der Burg

Mischa Buter

Academische Werkplaats Risicojeugd

Karin Nijhof

Jitske Arends

Linde Broekhoven

Referentie

Eindrapport onderzoek veiligheidsbeleving in jeugdhulp met verblijf

Foto voorpagina

Unsplash

/ Inhoud

/ 1	Inleiding	3
1.1	Aanleiding en doel van het onderzoek	3
1.2	Opzet van het onderzoek	3
1.3	Leeswijzer	4
/ 2	Veiligheidsbeleving jeugdhulp met verblijf	6
2.1	De betekenis van veiligheid	6
2.2	(On)veiligheid in jeugdhulp met verblijf	8
2.3	Wat maakt dat jongeren zich veilig voelen?	14
2.4	De andere kant van de medaille: onveiligheid	20
2.5	Verbetering voor in de toekomst	22
/ 3	Reflectie en vertaling naar de praktijk	24
/ 4	Conclusie en aanbevelingen	27
/ A	Bijlage: Onderzoeksverantwoording	31

/ 1 Inleiding

1.1 Aanleiding en doel van het onderzoek

Elk kind heeft het recht om op te groeien in een veilige omgeving, zeker als een kind noodgedwongen onder verantwoordelijkheid van de overheid wordt geplaatst in een pleeggezin, een gezinshuis of een open of gesloten instelling. In het onderzoek 'Onvoldoende beschermd' (2019) concludeert Commissie-De Winter dat tussen 1945 en 2019 bijna driekwart van de kinderen in de jeugdzorg slachtoffer is geworden van lichamelijk, psychisch of seksueel geweld. Ongeveer 10% van de ondervraagden gaf aan vaak tot zeer vaak geweld te hebben ervaren.

Om dit in de toekomst te voorkomen, hebben de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn & Sport (VWS) en Justitie en Veiligheid (JenV) aan Andersson Elffers Felix (AEF) en de Academische Werkplaats Risicojeugd (AWRJ) gevraagd om inzichtelijk te maken hoe jeugdigen in jeugdhulp met verblijf hun veiligheid beleven, zodat de werkvloer daarvan kan leren en verbeteren. Daarbij hebben AEF en de AWRJ gekeken naar alle vormen van jeugdhulp met verblijf (open residentieel, gesloten, pleegzorg en gezinshuizen), verblijf in justitieel kader (de Justitiële Jeugdinrichtingen, of JJl's, en de Kleinschalige Voorzieningen Justitiële Jeugd - KVJJ's), en opvanglocaties voor alleenstaande minderjarige vluchtelingen (AMV's), waaronder PON-locaties (Perspectief Opvang Nidos). Dit is een diverse doelgroep, waarbij er grote verschillen kunnen bestaan in context en ervaringen, en in mogelijkheden voor verbetering.

Dit rapport is bedoeld om concrete inzichten en handvatten mee te geven aan jeugdhulpprofessionals en zorgaanbieders. Ook is er een vragenlijst ontwikkeld waarmee de veiligheidsbeleving van jeugdigen in jeugdhulp met verblijf in de toekomst opnieuw gemeten kan worden.

1.2 Opzet van het onderzoek

De basis: veiligheid in de ogen van de kinderen en jongeren waar het om gaat

Het begrip veiligheid wordt vaak gekoppeld aan de afwezigheid van onveiligheid. Een omgeving zonder blootstelling aan psychisch of verbaal geweld is echter niet per definitie ook een omgeving die door jeugdigen als veilig wordt *ervaren*. Wat is veiligheid? En wat betekent veiligheid voor de kinderen en jongeren in jeugdhulp zelf? Omdat hun veiligheidsbeleving centraal staat in dit onderzoek, is het begrip veiligheidsbeleving met hen samen gedefinieerd. Bij de start van het onderzoek hebben we jongeren en ervaringsdeskundigen in een meedenkgroep bevraagd op wat veiligheid voor hen betekent. Ook hebben we gekeken wat er al bekend is over dit onderwerp, uit eerdere onderzoeken.

Verdieping: met interviews meer leren over veiligheidsbeleving

In de tweede fase van het onderzoek hebben we interviews gehouden met kinderen en jongeren uit verschillende vormen van jeugdhulp met verblijf, JJl's en opvanglocaties voor alleenstaande minderjarige vluchtelingen (AMV's). In de bijlage van dit rapport beschrijven we enkele kenmerken (leeftijd, geslacht, type verblijf en type zorg) van de jongeren die zijn geïnterviewd, en lichten we toe hoe zij zijn benaderd. In deze interviews hebben we de veiligheidsbeleving besproken, maar ook vragen als: wanneer voelt een kind zich veilig en wat is daarop van invloed? Om een lerend effect te realiseren en aan te sluiten bij de behoefte van zorgaanbieders hebben we in deze fase ook een

bijeenkomst georganiseerd waarin we met jeugdhulpprofessionals gereflecteerd hebben op de eerste bevindingen van het onderzoek.

Verbreiding: met enquêtes naar een breder beeld

Op basis van de inzichten uit de literatuurstudie, de meedenkgroep, en de interviews hebben we een enquête opgesteld. Deze hebben we getoetst in een focusgroep met jongeren en ouders, om zeker te weten dat de opgestelde vragen voldoende duidelijk en goed te beantwoorden waren. Met de enquête hebben we de beelden uit de interviews getoetst onder een bredere groep. Ook was de enquête bedoeld om beter zicht te krijgen op de mate waarin geweld voorkomt. Voor sommige vormen van verblijf (zoals pleegzorg) of vormen van jeugdhulp (zoals zorg voor jongeren met een licht verstandelijke beperking, LVB) hebben te weinig jongeren (minder dan 10) de enquête ingevuld om er apart over te rapporteren. Hun antwoorden zijn wel meegenomen in de totalen. Ook interviews met jongeren in deze vormen van verblijf of van jeugdhulp zijn meegenomen in het rapport. In de bijlage staat een overzicht van de respons uitgesplitst naar relevante variabelen, en uitleg over de manier waarop de enquête is uitgezet.

Zowel bij de interviews als (in hogere mate) bij de enquête hebben we gemerkt dat het lastig was om aanbieders - en via hen jongeren - te vinden die deel wilden nemen aan het onderzoek. Dat had gedeeltelijk te maken met de extra werkdruk bij aanbieders vanwege corona. Ook heeft meegespeeld dat de responsperiode van de enquête grotendeels in de zomerperiode liep. Een andere belangrijke reden die vaak werd genoemd was andere onderzoeken die in ongeveer dezelfde periode liepen. Dat legt een hoge belasting op de jeugdhulpprofessionals, maar zeker ook op de kinderen en jongeren waar het om gaat. De respons op de enquête is daarmee ook lager uitgevallen dan verwacht.

Voorbereidingen voor een herhaalmeting: aansluiten bij wat al gebeurt

Het onderzoek had een tweeledig doel: het meten van veiligheidsbeleving van kinderen en jongeren in jeugdhulp met verblijf op dit moment, én het opzetten van een vragenlijst waarmee de meting in de toekomst opnieuw uitgevoerd kan worden. Om de belasting van jongeren en aanbieders zoveel mogelijk te beperken hebben we onderzocht of een herhaalmeting uitgevoerd zou kunnen worden als onderdeel van een bestaande vragenlijst of monitor. We hebben daarom tijdens het onderzoek de samenwerking opgezocht met de onderzoekers van de Hogeschool Leiden, die de leefklimaat-monitor voor residentiële jeugdzorg ontwikkeld hebben en uitvoeren. Zij hebben meegekeken met analyses die we hebben uitgevoerd om te komen tot een instrument, in de vorm van een verkorte vragenlijst, die in de toekomst kan worden gebruikt.

Begeleiding van het onderzoek

Dit onderzoek is begeleid door een begeleidingscommissie, waarin naast de opdrachtgevers ook de BGZJ, het WODC, een ervaringsdeskundige en een wetenschapper plaats hadden. Ook zijn er meedenkgroepen georganiseerd, bestaande uit jongeren, ouders en ervaringsdeskundigen. In verband met de deelname van de JJI's aan het onderzoek heeft ook DJI het concept-rapport gereviewed.

1.3 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk worden de bevindingen van het onderzoek besproken. We gaan daarbij eerst in op de betekenis van veiligheid. Vervolgens bespreken we de mate waarin jongeren zich op dit moment veilig *voelen*, en indicatoren van de mate waarin ze veilig *zijn*. Daarna gaan we in op factoren die maken dat jongeren zich veilig voelen, gevolgd door de factoren die maken dat jongeren zich *onveilig* voelen. Als laatste deel van dit hoofdstuk bespreken we de mogelijkheden voor verbetering volgens jongeren.

Vervolgens gaan we in op reflecties op de bevindingen, en de dilemma's die we in de praktijk zien. Tot slot staan we in de conclusie stil bij de belangrijkste antwoorden die het onderzoek heeft opgeleverd, en de aanbevelingen naar aanleiding daarvan.

Terminologie in het rapport

In het onderzoek hebben we ernaar gestreefd om kinderen en jongeren vanaf 6 jaar te betrekken. Uiteindelijk hebben we zowel in de interviews als in de enquête voornamelijk jongeren, van 12 jaar en ouder, gesproken. We spreken in het rapport daarom meestal van *jongeren*.

Daarnaast spreken we steeds over "jeugdhulp met verblijf". Tenzij anders vermeld vallen daar ook de JJI's en COA-locaties onder. Omdat we in de gesprekken met jongeren steeds hebben gesproken over begeleiders, houden we die term aan waar we de resultaten bespreken of specifieke aanbevelingen hierover doen. Op andere plekken gebruiken we de bredere term professionals, omdat bevindingen of aanbevelingen ook betrekking kunnen hebben op andere medewerkers die werken met jongeren of anderszins een bijdrage leveren aan hun welzijn.

/ 2 Veiligheidsbeleving jeugdhulp met verblijf

In het onderzoek hebben we gekeken naar de prevalentie van geweld (zowel in formeel gemelde incidenten, als de mate waarin de jongeren in de enquête aangeven geweld te hebben gezien of meegemaakt), en naar de veiligheidsbeleving. Dat zijn twee verschillende invalshoeken: veilig zijn is niet altijd hetzelfde als je veilig voelen. Iemand kan zich onveilig voelen, ondanks dat er zich objectief gezien geen incidenten of onveilige situaties hebben voorgedaan. Andersom kan iemand zich ook veilig voelen, ondanks dat er incidenten zijn geweest.

We starten dit hoofdstuk dan ook met de betekenis van veiligheid volgens de jongeren die wij bevraagd hebben, en het belang daarvan. Vervolgens gaan we in op de (on)veiligheid in jeugdzorg met verblijf, waarbij we zowel ingaan op veiligheidsbeleving als op het meemaken van onveilige situaties. Daarna bespreken we de factoren die bijdragen aan een gevoel van (on)veiligheid. Tot slot gaan we in op mogelijkheden om de (ervaren) veiligheid te verbeteren.

Alle cijfers die in dit hoofdstuk genoemd zijn, zijn gebaseerd op de enquête. Duiding en voorbeelden komen ook uit interviews, focusgroepen en de meedenkgroep.

2.1 De betekenis van veiligheid

Veiligheid is voor veel jongeren een gevoel dat in eerste instantie niet makkelijk onder woorden te brengen is. Dat geldt zeker wanneer het hun eigen veiligheidsgevoel betreft. Veel jongeren konden in interviews gemakkelijker onder woorden brengen wanneer anderen zich onveilig zouden kunnen voelen dan wanneer ze zich zelf onveilig voelen.

Verschil tussen feitelijke en ervaren veiligheid

Bij doorvragen naar specifieke situaties was er vaak wel een lijn te zien in wanneer jongeren zich veilig voelden. Daarbij is wel van belang welk referentiekader iemand heeft: wanneer voel je je onveilig, en wanneer beoordeel je de omstandigheden als “normaal” en kun je je daarbinnen veilig voelen? Dit kan ook met de tijd veranderen. Zo waren er jongeren die aangaven dat ze bepaalde zaken in de context waarin ze zaten normaal waren gaan vinden, en zich pas bij de volgende instelling realiseerden dat dat niet zo was.

“Ik zat destijds in een open groep waar iedere dag gefixeerd werd. Dat vond ik toen heel normaal. Pas op de volgende groep realiseerde ik me dat dat helemaal niet normaal was.” – Een jongere in de meedenkgroep

Het is dus mogelijk dat jongeren zich op het moment zelf niet realiseren dat ze zich onveilig voelen, maar naderhand wel. Als onderzoekers zijn we verschillende voorbeelden tegengekomen die door ons als onveilig aangeduid zouden worden, maar waar de jongeren zelf laconiek op reageerden. Denk aan spullen die regelmatig gestolen worden, andermans bloed op de muur van de eigen kamer of bedreigingen van andere jongeren waarover de jongere aangeeft echt niet bang te zijn voor de ander.

De ervaren veiligheid komt dus niet altijd overeen met de feitelijke veiligheid. Ook is het mogelijk dat de ervaren veiligheid later anders gehoord wordt dan op het moment zelf. Dit onderzoek richt zich met name de ervaren veiligheid (de veiligheidsbeleving) van jongeren in jeugdzorg met verblijf op het moment zelf. Deze notie is van belang bij het interpreteren van de resultaten.

Hoe het eruitziet als jongeren zich veilig voelen

In interviews hebben we aandacht besteed aan de vraag hoe het eruitziet wanneer jongeren zich veilig voelen. Daaruit kwam naar voren dat jongeren zich veiliger voelen wanneer volwassenen aandachtig zijn, regelmatig naar hen toe komen en vragen hoe het met hen gaat.

“Er zijn mensen die met hun hart werken, en mensen die voor het geld werken.” – Een jongere tijdens een interview

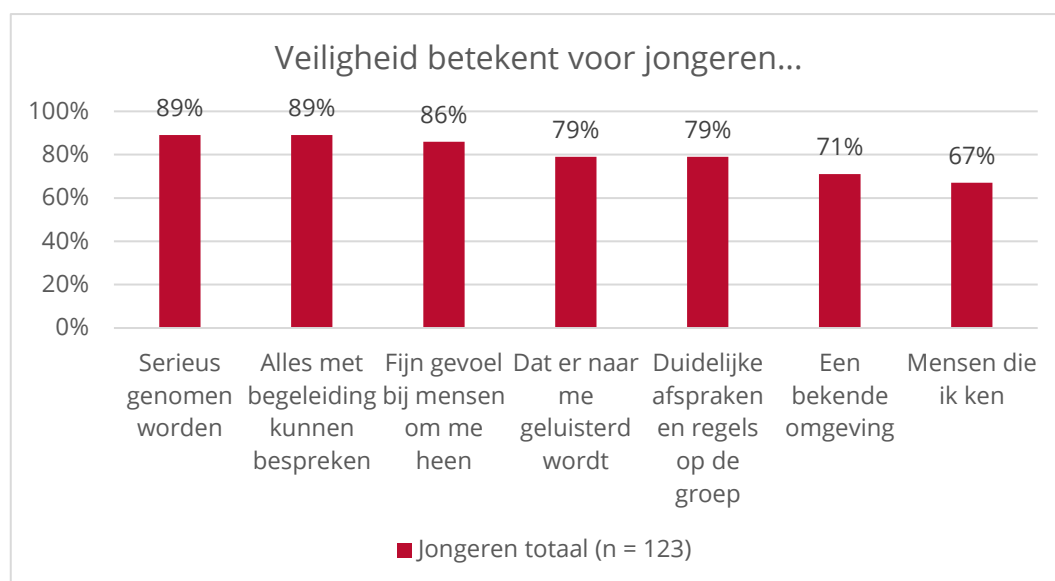

Voorbeeld

Door een aantal jongeren werd benadrukt dat zij grote verschillen ervaren tussen begeleiders die hen aandacht geven versus begeleiders die dat niet doen. Ook merken zij of iemand wel of niet goed naar hen luistert. Jongeren geven aan het gevoel te hebben dat sommige begeleiders er vooral zijn om geld te verdienen, terwijl andere begeleiders er echt zijn om hen te helpen. Een jongere legde uit dat ze merkt dat sommige begeleiders ‘met hun hart werken’ doordat ze regelmatig naar haar toe komen en haar helpen om zich beter te voelen wanneer ze zich rot voelt. Een andere jongere maakte ook dit onderscheid tussen begeleiders die regelmatig naar hem komen om te vragen hoe het met hem gaat, en begeleiders die dit niet doen en ‘aan het einde van de dag gewoon naar huis gaan’. Een derde jongere illustreerde dit onderscheid door een situatie te noemen waarin ze boos was geweest en twee begeleiders verschillend reageerden; de ene begeleider ging met haar in gesprek terwijl een andere begeleider haar wilde vastpakken en isoleren.

In figuur 1 is te zien wat veiligheid betekent voor jongeren.

- ▶ De belangrijkste elementen zijn voor jongeren dat ze serieus genomen worden (89%), en dat ze met hun begeleider(s) kunnen bespreken wat ze willen (89%). Ook in de open vragen van de enquête kwam dit naar voren.
- ▶ Bij veiligheid denkt de meerderheid van de jongeren (71%) aan een bekende omgeving.

Figuur 1 Veiligheid betekent voor jongeren...

- ▶ Naast hun omgeving voelen jongeren (86%) zich ook veiliger wanneer zij zich fijn voelen bij de mensen in hun omgeving en er mensen zijn die ze kennen (67%), hoewel het voor jongeren uit de JJI minder van belang lijkt te zijn om de jongeren om hen heen te kennen (44%).
- ▶ Een groot deel (79%) associeert duidelijke afspraken en regels op de groep met veiligheid.

Uit de antwoorden wordt ook zichtbaar dat de *betekenis* van veiligheid en de *factoren* die invloed hebben op de veiligheidsbeleving, niet altijd even makkelijk te scheiden zijn: veel van de antwoorden over de betekenis van veiligheid kunnen ook gezien worden als factoren die van invloed kunnen zijn op de veiligheidsbeleving. Op de factoren gaan we later dieper in, waarbij we apart kijken naar factoren die maken dat jongeren zich veilig voelen en factoren die maken dat jongeren zich *onveilig* voelen. Voor de betekenis van veiligheid hebben we dit onderscheid niet gemaakt.

Het belang van veiligheid

Een gebrek aan veiligheid is niet alleen onprettig voor jongeren, maar kan ook invloed hebben op hun gedrag. In een focusgroep is jongeren gevraagd wat onveiligheid met hen doet. Zij legden uit dat onveiligheid voor een gevoel van machteloosheid kan zorgen, of juist voor alertheid. De effecten van een gevoel van onveiligheid uiten zich verschillend bij verschillende jongeren.

- ▶ Als signalen van jongeren niet serieus worden genomen, kan dit volgens jongeren zelf ertoe leiden dat een jongere de situatie kan ontwijken door weg te gaan of (als weggaan geen optie is) zich op te sluiten. Of er nu sprake is van lichamelijk ontwijken of mentaal, een gevoel van onveiligheid zal in beide gevallen ook een negatief effect hebben op de behandelbereidheid van de jongeren, en daarmee vaak ook ten koste gaan van het doel van de plaatsing in jeugdhulp met verblijf.
- ▶ In andere gevallen kan onveiligheid leiden tot geklaag en onrustig gedrag. Wanneer een onveilige situatie lang aanhoudt en er (door begeleiding) geen actie wordt ondernomen kan het ook leiden tot gevoelens van agressiviteit, irritatie en frustratie. Daarmee kan een negatieve spiraal ontstaan, waarin jongeren agressief of gefrustreerd gedrag vertonen vanuit het gevoel van onveiligheid, wat leidt tot een onveilig gevoel bij de begeleiders en andere jongeren, en daarmee ook hun vermogen om constructief om te gaan met de situatie weer nadelig beïnvloedt.

Of een jongere nu met het gevoel van onveiligheid omgaat door internaliserend gedrag (zoals wegcruipen) of externaliserend gedrag (zoals agressie), in beide gevallen draagt het niet bij aan herstel, en kan zelfs een negatieve spiraal ontstaan door het gevoel van onveiligheid.

2.2 (On)veiligheid in jeugdhulp met verblijf

Het belang van veiligheid is dus groot, en daarbij is er nog een verschil tussen veilig *voelen* en veilig *zijn*. In deze paragraaf kijken we eerst naar de veiligheidsbeleving, en daarna naar de mate waarin onveiligheid voorkomt. Ook gaan we in op de vraag of jongeren weten wat ze kunnen doen bij onveiligheid, en waarom ze daar wel of geen gebruik van maken.

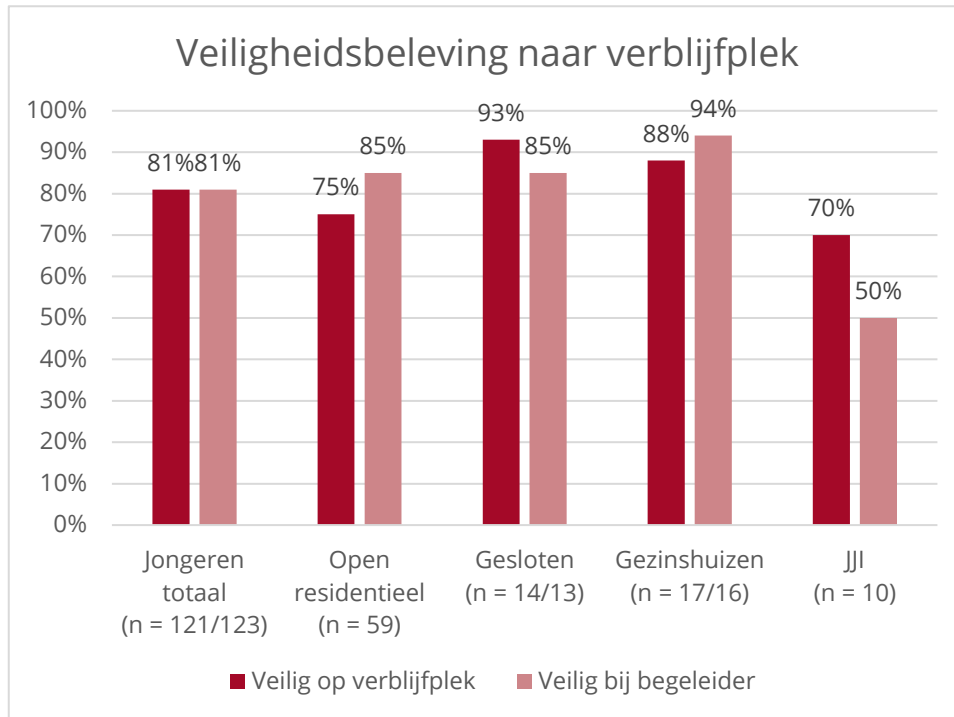
De mate waarin jongeren zich veilig voelen

Veel jongeren voelen zich veilig op de plek waar ze nu verblijven.

- ▶ Zo geeft in de enquête 81% aan dat ze zich veilig voelen op de plek waar ze nu verblijven, en 81% dat ze zich veilig voelen bij hun begeleider. Een deel van de jongeren (23%) geeft aan zich in de omgeving van zijn of haar huidige verblijfplek wel eens onveilig te voelen.
- ▶ In figuur 2 is per type verblijfplek te zien in hoeverre jongeren zich veilig voelen op hun huidige verblijfplek en bij hun huidige begeleider(s). Daarbij valt op dat de veiligheidsbeleving op de verblijfplek het hoogst is onder jongeren in de gesloten jeugdzorg (93%). Op basis van de antwoorden in de enquête lijkt de meest waarschijnlijke verklaring hiervoor dat het jongeren een

veilig gevoel geeft als de begeleiding kan ingrijpen als er iets vervelends gebeurt (zie paragraaf 2.3); in de gesloten jeugdzorg gaf 92% aan dat dit bijdroeg aan hun gevoel van veiligheid, ten opzichte van 57% in open verblijf.

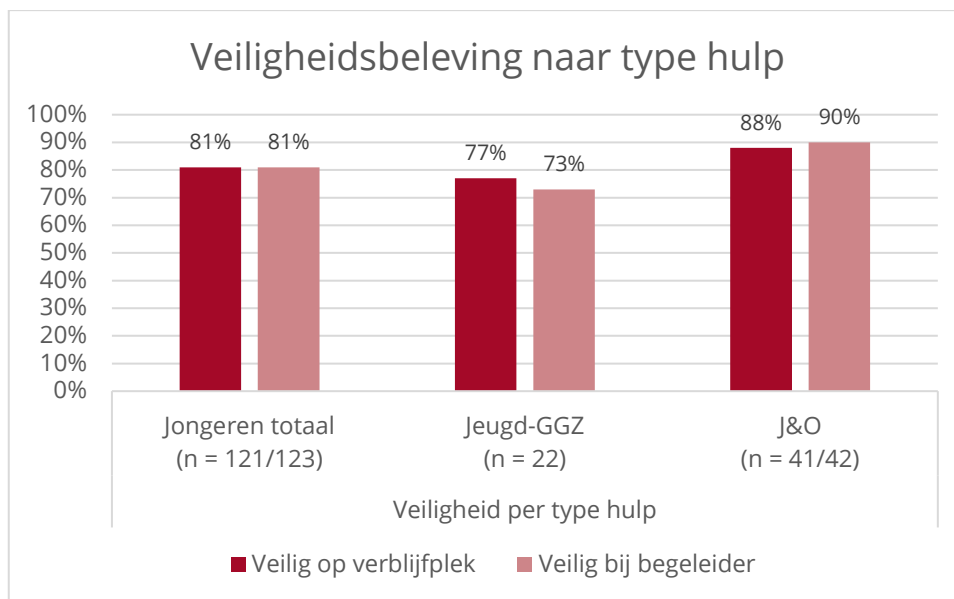
- ▶ Ook valt op dat de veiligheidsbeleving van jongeren in een JJI lager is dan die van jongeren in andere vormen van verblijf. Daarbij zal de specifieke doelgroep (jongeren die een strafbaar feit hebben gepleegd) naar verwachting invloed hebben. Ook gaat het hier om een omgeving waarin jongeren relatief weinig eigen invloed hebben op hun dag. Op het belang van eigen regie komen we in paragraaf 2.3 terug.

Figuur 2 Veiligheidsbeleving naar verblijfplek¹

In figuur 3 is te zien in hoeverre jongeren in de Jeugd-GGZ en jongeren in Jeugd- en Opvoedhulp (J&O) zich veilig voelen op hun huidige verblijfplek. Jongeren in J&O lijken zich iets veiliger te voelen dan jongeren in de Jeugd-GGZ. Dit lijkt niet veroorzaakt te worden door het vaker meemaken of zien van geweld, jongeren in de Jeugd-GGZ geven namelijk minder vaak aan geweld te hebben gezien of meegemaakt (zie figuur 6). Het lijkt aannemelijk dat de problematiek waarvoor zij Jeugd-GGZ met verblijf krijgen, ook maakt dat zij zich minder snel veilig voelen. Daarbij moet opgemerkt worden dat het verschil niet groot is en de aantallen beperkt zijn; het is daarmee niet mogelijk om met zekerheid te zeggen of er daadwerkelijk sprake is van een verschil. Voor andere vormen van jeugdhulp was er onvoldoende respons om apart te kunnen rapporteren.

¹ Wanneer in een grafiek meer dan één cijfer als n vermeld wordt, betekent dit dat de vraag waarop de grafiek is gebaseerd uit meerdere onderdelen bestond en dat deze onderdelen niet door evenveel jongeren zijn beantwoord. Dit komt omdat de meeste vragen in de vragenlijst niet verplicht waren (jongeren konden dus vragen overslaan, als ze op die vraag geen antwoord wilden geven). In figuur 2 is bijvoorbeeld te zien dat gevraagd is naar de veiligheidsbeleving op de verblijfplek en de veiligheidsbeleving bij de begeleider. Deze onderdelen zijn door respectievelijk 121 en 123 jongeren beantwoord.

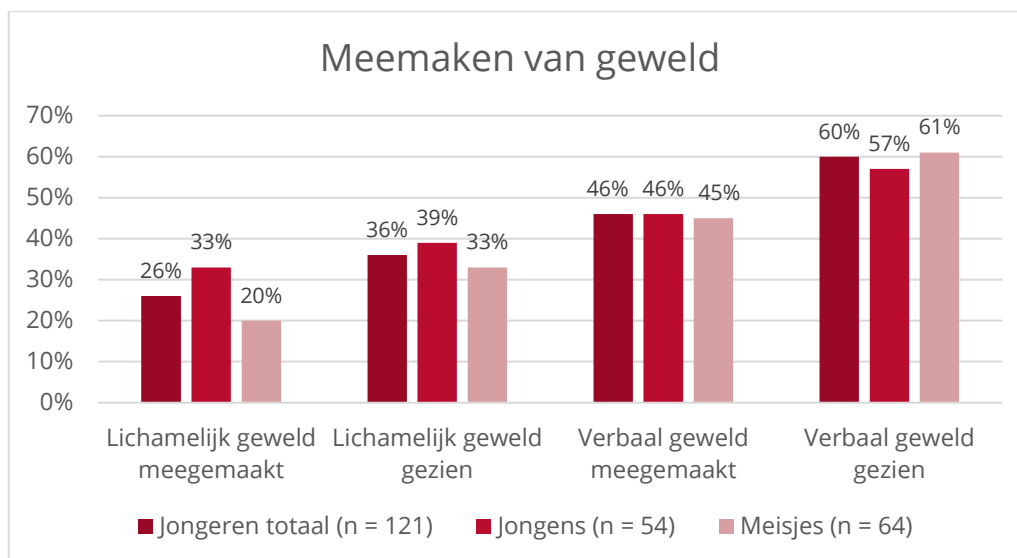

Figuur 3 Veiligheidsbeleving naar type hulp

...en veilig zijn

Naast de veiligheidsbeleving is ook onderzocht hoe vaak jongeren in jeugdhulp met verblijf te maken krijgen met geweld. We hebben daarbij gevraagd of jongeren lichamelijk of verbaal geweld gezien of zelf meegemaakt hebben op de plek waar ze verblijven.²

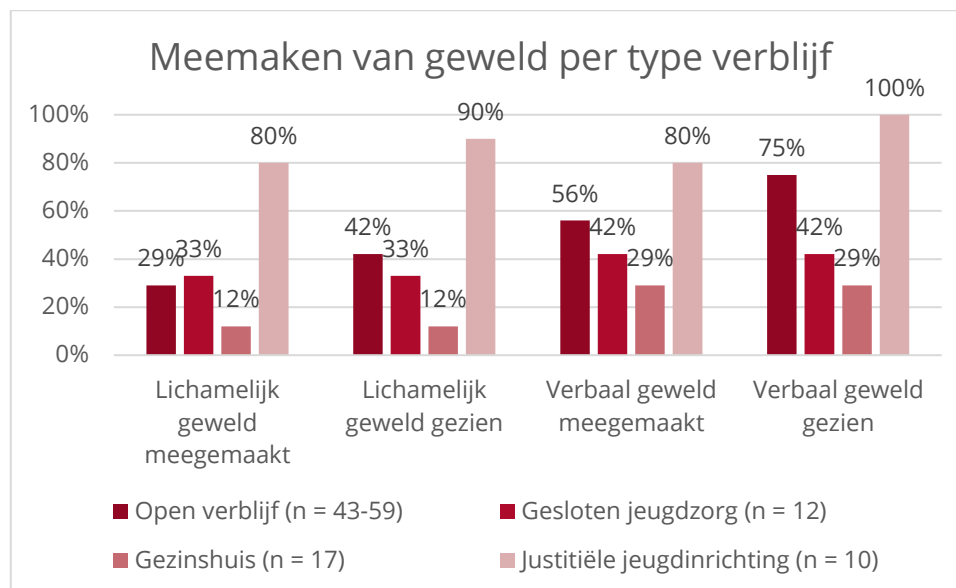
- ▶ Ongeveer een vierde van alle jongeren heeft wel eens zelf lichamelijk geweld meegemaakt, en een derde heeft lichamelijk geweld gezien. Jongens hebben vaker dan meisjes lichamelijk geweld gezien of meegemaakt.
- ▶ Daarnaast heeft 46% verbaal geweld meegemaakt, en meer dan de helft (60%) heeft verbaal geweld gezien. Meisjes hebben iets vaker verbaal geweld gezien dan jongen.

Figuur 4 Meemaken van geweld

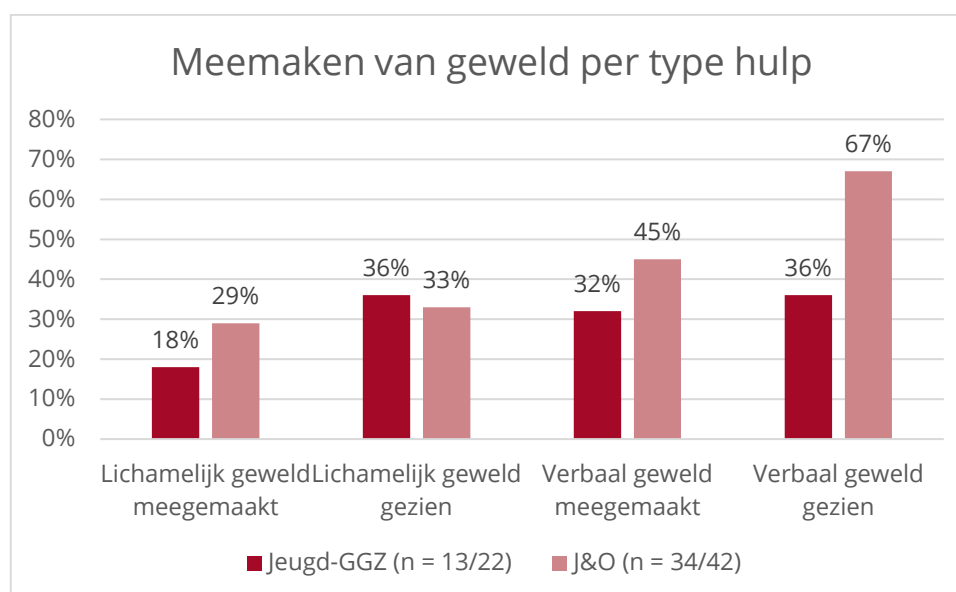
² In de enquête hebben we de volgende toelichting gegeven over lichamelijk geweld: *Met lichamelijk geweld bedoelen we bijvoorbeeld slaan, schoppen of hard vastpakken*. Naast de vraag over lichamelijk geweld, is ook een aparte vraag over lichamelijk ingrijpen door begeleiders opgenomen (zie hiervoor tabel 3).

Bij de uitsplitsing van het zien of zelf meemaken van geweld naar type verblijf (in figuur 5) valt op dat jongeren in gezinshuizen het minst vaak aangeven geweld gezien of zelf meegemaakt te hebben. Vanuit de JJl's geven juist relatief veel jongeren aan geweld te hebben gezien of meegemaakt. Gezien de doelgroep van de JJl's (jongeren die verdacht zijn van, of veroordeeld voor, een delict) is dat in beginsel niet verrassend. Het verschil lijkt fors; gezien de beperkte respons is het echter niet mogelijk daar stevige conclusies uit te trekken.

Figuur 5 Meemaken van geweld per type verblijf

In figuur 6 is het meemaken of zien van geweld uitgesplitst naar type hulp, waarbij met name opvalt dat in de J&O veel verbaal geweld gezien is. Zoals eerder benoemd bieden deze cijfers geen verklaring voor de (licht) lagere veiligheidsbeleving van jongeren in de jeugd-ggz. Ook hier moeten de cijfers met voorzichtigheid geïnterpreteerd worden omdat de aantallen beperkt zijn.

Figuur 6 Meemaken van geweld per type hulp

Naast lichamelijk en verbaal geweld hebben we in de vragenlijst een vraag opgenomen die bedoeld was om de prevalentie van seksueel geweld te meten.³ Daartoe hebben we (in lijn met de definitie van het Centrum voor Seksueel Geweld) gevraagd of de jongere wel eens heeft meegemaakt dat iemand zijn of haar lichaam aanraakte terwijl hij of zij dat eigenlijk niet oké vond. Die vraag kan breder geïnterpreteerd zijn. In het instrument voor herhaalmeting dat we op basis van de data van dit onderzoek hebben voorgesteld, hebben we voor dit onderwerp daarom een meer specifieke formulering voorgesteld.

In het huidige onderzoek heeft 28% van de jongeren aangegeven wel eens aangeraakt te zijn op een manier die hij of zij eigenlijk niet oké vond.

- ▶ Daarbij was geen verschil zichtbaar tussen jongens en meisjes.
- ▶ Van de jongeren in open verblijf, heeft 28% aangegeven seksueel geweld te hebben meegemaakt. In de gesloten jeugdzorg en JJI's lijkt seksueel geweld vaker voor te komen, in gezinshuizen lijkt het tegenovergestelde het geval te zijn. De respons op deze vraag was echter te laag binnen de gesloten jeugdzorg, JJI's en gezinshuizen om aparte percentages te kunnen rapporteren.
- ▶ In de jeugd-GGZ (38%) werd vaker aangegeven dan in de Jeugd- en Opvoedhulp (24%) dat een jongere wel eens is aangeraakt als hij of zij dat eigenlijk niet oké vond.

Weten wat te doen bij onveiligheid

Voorbeeld

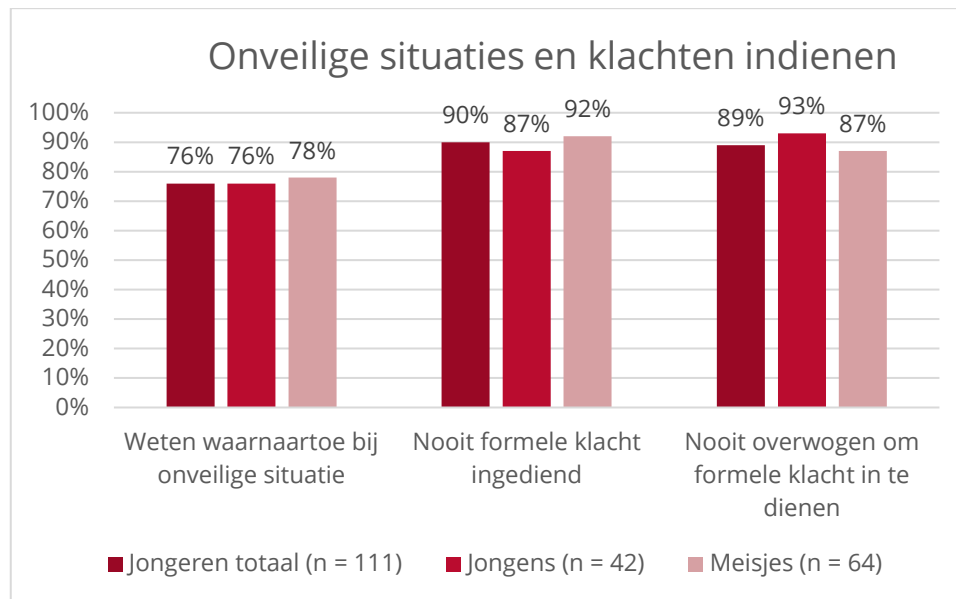
In een interview vertelde een jongere dat ze één keer een melding heeft gedaan en dat actie is ondernomen naar aanleiding van deze melding. Toch zou ze het een volgende keer niet meer doen, gaf ze aan. Ze legde uit dat het lang (in dit geval een aantal maanden) duurt voordat iets met een melding gedaan wordt. Wanneer de melding over een begeleider gaat, blijft de begeleider in kwestie gedurende die tijd aanwezig. Ook bij kleinere incidenten doet ze geen melding omdat ze het te moeilijk vindt. In haar ervaring gaat er niet alleen veel tijd overheen maar word je vaak niet serieus genomen, kost het maken van een melding veel energie en levert het uiteindelijk alleen maar een rot gevoel op.

In figuur 7 is te zien in hoeverre jongeren weten waar ze naartoe kunnen wanneer zij zich onveilig voelen en welk deel van de jongeren (nooit) een formele klacht heeft ingediend en/of dit heeft overwogen. De meeste jongeren (76%) geven aan dat ze weten waar ze naartoe kunnen gaan wanneer zij zich onveilig voelen. Vanuit de focusgroepen en meedenkgroep komt echter ook naar voren dat andere jongeren misschien niet altijd goed weten waar ze heen kunnen bij een onveilige situatie, vooral buiten de instelling om. Zo weten jongeren volgens hen vaak niet dat er ook nog een wijkteam is of dat ze dingen bij hun huisarts, vertrouwenspersoon of voogd kunnen aangeven. Van de jongeren die aangeven geweld te hebben meegemaakt, weet 15% niet waar ze heen kunnen bij een onveilige situatie. Daarnaast geven jongeren in een focusgroep aan dat zij merken dat veel jongeren om hen heen niet weten dat de vertrouwenspersoon waarbij zij meldingen kunnen doen van een onafhankelijke organisatie (zoals AKJ) is.

Vrijwel alle jongeren geven aan nog nooit een formele klacht te hebben ingediend (90%), en deze optie ook niet overwogen te hebben (89%). Slechts 10% van de jongeren geeft aan na geweld een klacht te hebben ingediend. Er werden (door de jongeren die geen klacht hebben ingediend en de jongeren in de focusgroep) verschillende redenen genoemd om niet te melden: geen vertrouwen hebben in de anonimiteit van officiële meldingen, bang zijn voor eventuele consequenties (zoals een overplaatsing of uithuiszetting), angst voor de begeleider/jongere in kwestie, angst voor het oordeel van anderen (niet als een watje willen overkomen). In de enquête gaf een jongere die verbaal en

³ Deze vraag is in een later stadium toegevoegd aan de enquête, waarmee de vraag aan minder respondenten is voorgelegd (87 van 123 respondenten).

seksueel geweld heeft meegemaakt aan dat zij geen melding heeft gemaakt omdat de persoon in kwestie zijn excuses aan had geboden.

Figuur 7 Onveilige situaties en klachten indienen

Ook geven jongeren aan dat een klacht indienen soms afgeraden of tegengewerkt wordt door begeleiders. Een jongere uit de meedenkgroep vertelde dat dit bijvoorbeeld gebeurt doordat andere begeleiders het gedrag van de groepsbegeleider in kwestie 'goedpraten', bijvoorbeeld door te zeggen dat het wel mee valt of dat de jongere het waarschijnlijk verkeerd heeft opgevat. Een andere jongere vertelde dat hij te bang was voor de begeleider om een melding te doen.

"Ik heb het er wel vaak op de groep over gehad dat andere jongens klachten wilden indienen maar dat dan de begeleider, ook hier op de groep, zegt over de klachten: ja denk je zo een klacht boeit mij iets?" – een jongere in een focusgroep

Dat niet altijd een melding wordt gemaakt na geweld, is zichtbaar in het aantal meldingen van calamiteiten⁴ en geweld die de Inspectie Gezondheidszorg en Jeugd tussen 2018 en 2020 heeft ontvangen (zie figuur 8). Dit zijn meldingen die jeugdhulporganisaties, gecertificeerde instellingen en Veilig Thuis-organisaties wettelijk verplicht zijn om te doen. Op basis van procesafspraken maken onder andere de Raad voor de Kinderbescherming, de justitiële jeugdinrichtingen en het COA ook meldingen van calamiteiten en geweld. Het gaat hierbij om lichamelijk, seksueel of psychisch grensoverschrijdend gedrag (bijvoorbeeld door een jeugdhulpprofessional of een andere jongere), suicide(pogingen) en onnatuurlijke dood.

In 2020 heeft IGJ 172 meldingen ontvangen. Als 26% van alle jongeren in jeugdhulp met verblijf lichamelijk geweld meegemaakt heeft, en 28% seksueel geweld heeft meegemaakt, zou er een hoger aantal meldingen te verwachten zijn. Ook in relatie tot het aantal jongeren dat een melding heeft gemaakt (10%) is het aantal meldingen bij IGJ beperkt. Er zijn verschillende mogelijke verklaringen waarom het aantal meldingen bij IGJ lager is:

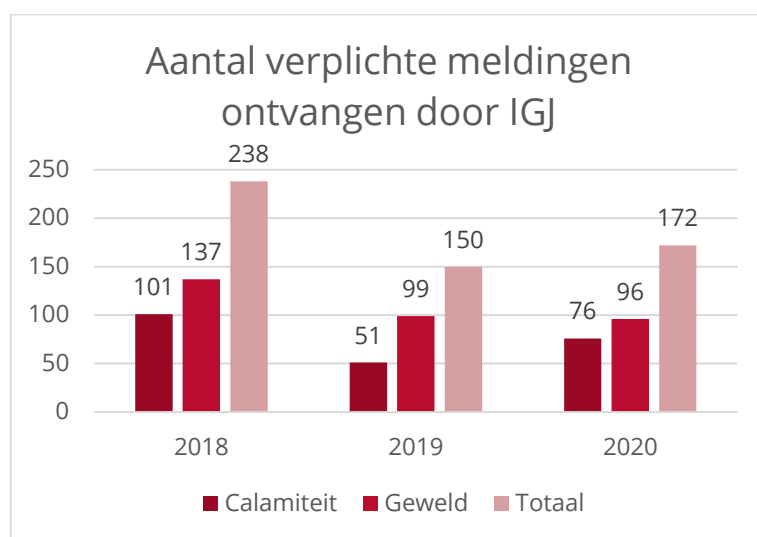
- De respons in dit onderzoek is beperkt en de verdeling over verblijfsvormen is niet representatief voor de populatie. Het percentage jongeren in dit onderzoek dat een melding heeft gemaakt is

⁴ Volgens de Jeugdwet is een calamiteit 'een niet-beoogde of onverwachte gebeurtenis die betrekking heeft op de kwaliteit van de jeugdhulp en die tot een ernstig schadelijk gevolg voor of de dood van een jeugdige of ouder heeft geleid' (bron: IGJ)

daarom niet goed te generaliseren. Het zou kunnen dat het percentage in de totale populatie kinderen en jongeren in jeugdhulp met verblijf lager is.

- ▶ De aantallen meldingen bij de IGJ worden *per jaar* gerapporteerd. In dit onderzoek hebben we gevraagd naar het meemaken van geweld *op de huidige verblijfplek*. Bij een langere verblijfsduur zal het aantal meldingen per jaar om die reden lager uitvallen.
- ▶ Tot slot hebben we in ons onderzoek geen onderscheid gemaakt tussen geweld tussen jongeren, en geweld tussen een jeugdhulpprofessional en een jongere. Geweld tussen jongeren hoeft niet altijd gemeld te worden bij de IGJ.

Aan de andere kant hebben sommige jongeren in dit onderzoek ook aangegeven vaker geweld meegemaakt te hebben. Sommige jongeren hebben, zoals eerder genoemd, wel overwogen een formele klacht in te dienen, maar dit niet gedaan. Daarmee lijkt het waarschijnlijk dat het aantal meldingen bij de IGJ een onderschatting is van het aantal geweldsincidenten in de jeugdzorg.

Figuur 8 Aantal verplichte meldingen ontvangen door IGJ

2.3 Wat maakt dat jongeren zich veilig voelen?

Aan de jongeren is niet alleen gevraagd wat veiligheid voor hen betekent, maar ook welke factoren van *belang* zijn voor hen om zich veilig te kunnen voelen en *hoe goed* ze deze factoren vinden gaan op de plek waar ze nu verblijven. Dit biedt inzicht in mogelijke aanknopingspunten voor het verbeteren van de veiligheidsbeleving.

Op basis van de interviews zijn verschillende factoren geïdentificeerd. Deze zijn vervolgens getoetst in de enquête. De belangrijkste factor is voor jongeren dat ze zelf kunnen beslissen wat er gebeurt in hun eigen ruimte of kamer, gevolgd door het gevoel dat de begeleiders er iets aan kunnen doen als er iets vervelends gebeurt. In tabel 1 wordt per factor aangegeven welk deel van de jongeren heeft aangegeven die factor belangrijk te vinden voor hun veiligheidsbeleving. In de paragrafen hieronder worden deze punten nader toegelicht.

Factoren die belangrijk zijn voor veiligheid	% jongeren
Zelf kunnen beslissen wat er gebeurt in mijn eigen ruimte of kamer	76%
Dat ik het gevoel heb dat mijn begeleiders daar iets aan kunnen doen, als er iets vervelends gebeurt	74%
Eerlijke regels	73%
Dat ik een klik heb met mijn persoonlijk begeleider/mentor	71%

Dat ik iemand kan bellen (bijvoorbeeld een vriend of vriendin, of mijn vader of moeder) als er iets vervelends is gebeurd	68%
Zelf mogen beslissen over wat ik doe	67%
Routine/structuur, zodat ik van tevoren ongeveer weet hoe de dag eruit gaat zien	51%
Dat er een alarm is, voor als er iets gebeurt	48%
De regels zijn bij alle begeleiders hetzelfde	44%

Tabel 1 Factoren die belangrijk zijn voor veiligheid

Regie hebben over je eigen dag

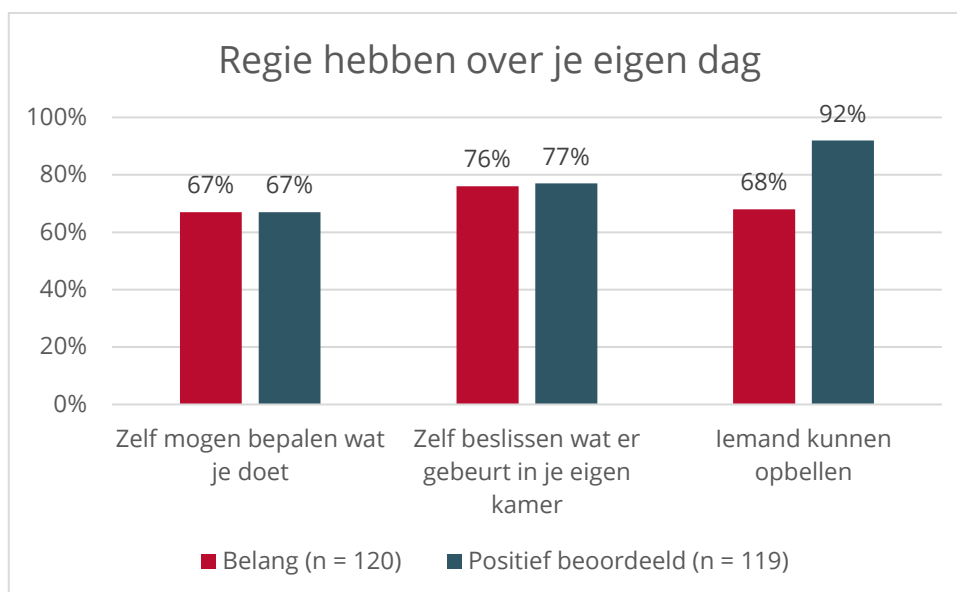
“Je hebt al geen contact met de buitenwereld, dus je wilt ook gewoon het contact hebben.” – Een jongere tijdens een interview

Voorbeeld

Een jongere gaf in een interview aan dat wanneer iemand zich rot voelt en wil praten met iemand die hij of zij vertrouwt, het mogelijk moet zijn om iemand op te bellen. Op haar huidige plek zijn er ‘beldagen’, maar soms heb je op een ander moment iemand nodig omdat het dan niet goed met je gaat. Zelf noemde ze twee mensen die ze heel erg vertrouwt en die haar serieus nemen, maar ook op beldagen mag ze hen maar een paar minuten spreken.

Jongeren in jeugdhulp met verblijf zijn noodgedwongen uit huis geplaatst. Dit is een drastische verandering die buiten hun controle ligt. Hetzelfde geldt voor eventuele overplaatsingen. In het onderzoek komt naar voren dat het voor het veiligheidsgevoel van deze jongeren helpt om over bepaalde dingen wél zeggenschap te hebben. Om zich veilig te voelen, vinden de meeste jongeren (67%) het belangrijk dat ze zelf mogen beslissen over wat ze doen. Jongeren (68%) geven bijvoorbeeld aan dat het een veilig gevoel geeft om iemand op te kunnen bellen na een vervelende gebeurtenis. De meeste jongeren vinden dat zelf mogen beslissen over wat ze doen (67%) en iemand op kunnen bellen wanneer dat nodig is (92%) nu goed gaat op hun huidige plek.

Figuur 9 Regie hebben over je eigen dag

Ook wordt in interviews genoemd dat het jongeren soms kan helpen om even naar buiten te gaan wanneer zij zich niet goed voelen. De meeste jongeren (64%) krijgen een onveilig gevoel wanneer ze

opgesloten zijn en niet zelf mogen bepalen waar ze heen gaan. Dit laat weer zien hoe belangrijk de eigen regie is.

Voorbeeld

In een interview vertelde een jongere dat ze het liefst naar buiten gaat wanneer ze zich niet goed voelt en nare gedachten heeft. Dit helpt om afgeleid te worden in plaats van alsmaar te malen. Binnen is weinig afleiding te vinden, er is namelijk niet zoveel te doen. Een andere jongere gaf hetzelfde aan en vertelde dat dit ook kan helpen na een ruzie. Door even naar buiten te gaan kan je namelijk uit de situatie stappen en rustiger worden. Voor beide jongeren geldt echter dat het voor hen niet vanzelfsprekend is om naar buiten gaan. Dit wordt nog lastiger wanneer er sprake is van ruzie met de begeleider(s), dan worden dingen zoals naar buiten gaan namelijk 'afgepakt'. Je moet je eerst goed gedragen voordat je dingen mag, maar dat kan lastig zijn wanneer je niet lekker in je vel zit.

Jongeren vinden het belangrijk om een eigen plek te hebben, bijvoorbeeld om zich terug te kunnen trekken op het moment dat ze zich niet fijn of zelfs onveilig voelen. Om zich veilig te voelen, vindt 76% van de jongeren het nodig om zelf te kunnen beslissen wat er gebeurt in hun eigen ruimte of kamer. In een interview vertelde een jongere dat ze wel een eigen kamer heeft, maar dat dit niet zo voelt omdat iedereen de kamer binnen kan komen en door begeleiders kan worden bepaald dat ze niet naar haar kamer mag. Sommige jongeren geven dan ook aan dat het hen een veilig gevoel geeft wanneer zij hun kamer op slot kunnen doen. Ook wordt door jongeren genoemd dat het helpt om een klopprotocol te hebben, waar begeleiders zich dan ook aan moeten houden; dat geeft jongeren een veiliger gevoel op hun kamer (door meer privacy), maar draagt vermoedelijk ook bij aan het gevoel van veiligheid doordat de begeleiders de grenzen van jongeren respecteren. Een groot deel van de jongeren die bevraagd zijn (77%) geeft aan dat ze zelf kunnen beslissen wat er gebeurt in hun eigen ruimte of kamer, op dit moment goed vinden gaan.

Autonomie is dus van belang voor jongeren. Naast de factoren waar we in de enquête expliciet naar hebben gevraagd, gaven jongeren in de open vragen ook een aantal keer dat ze zich veilig voelen wanneer ze zichzelf kunnen en mogen zijn.

Voorspelbaarheid in situaties en mensen om je heen

Verhuizen naar een gezinshuis, gesloten verblijf, open verblijf of JJI gaat gepaard met veel nieuwe gezichten. Ineens woon je samen met allerlei andere jongeren, die zelf ook komen en gaan. Dat blijft wennen. Bovendien is de één voorspelbaarder dan de ander. Het blijkt dan ook dat jongeren veel waarde hechten aan voorspelbaarheid. Het gaat er dan met name om dat jongeren situaties beter in kunnen schatten, stabiliteit ervaren en niet constant op hun hoede hoeven te zijn.

Voorbeeld

Een jongere gaf in een interview aan dat voorspelbaar gedrag van mensen voor een veiliger gevoel zorgt, terwijl onvoorspelbaar gedrag het tegenovergestelde effect heeft. Bij het woord 'veiligheid' dacht deze jongere aan mensen die belangrijk voor hem zijn, bijvoorbeeld zijn familieleden. Op zijn huidige plek kent iedereen elkaar, zijn mentor vertrouwt hij. Aan de andere kant kan hij zich buiten een stuk onveiliger voelen, bijvoorbeeld wanneer hij in wijken loopt die voor hem onbekend zijn en waar hij (voor zijn gevoel) bekeken wordt door onbekenden. Ook heeft hij eerder op een plek gezeten waar hij zich nooit helemaal veilig voelde omdat hij door andere jongeren het gevoel had dat hij altijd alert moest zijn.

De samenstelling van een groep heeft ook invloed op de veiligheidsbeleving van jongeren. Dit kan veranderen wanneer een nieuwe jongere op de groep komt, jongeren vinden het dan soms lastig om in te schatten hoe de nieuwe jongere binnen de groep zal passen, zich zal gedragen en hoe agressief diegene kan zijn. Ook hier speelt voorspelbaarheid (of het ontbreken hiervan) dus een rol. Voor veel jongeren (63%) voelen onvoorspelbare situaties namelijk onveilig. Daarnaast vinden jongeren het soms lastig of zelfs onveiliger om op een groep te zitten bij jongeren met een andere type problematiek, dit kan namelijk voor veel onrust (en dus instabiliteit) zorgen. Ook kan dit ervoor zorgen dat er minder oog is voor jongeren die minder aandacht nodig hebben, bijvoorbeeld omdat ze niet of minder vaak in onveilige situaties terechtkomen/veroorzaken. Tegelijkertijd geven ze aan dat het juist helpt wanneer er jongeren zijn die hetzelfde meemaken of hebben meegemaakt en waar ze een goede klik mee hebben. Ook draagt een betere sfeer op de groep, bijvoorbeeld door groepsgesprekken en activiteiten, bij aan een veiliger gevoel.

Voorbeeld

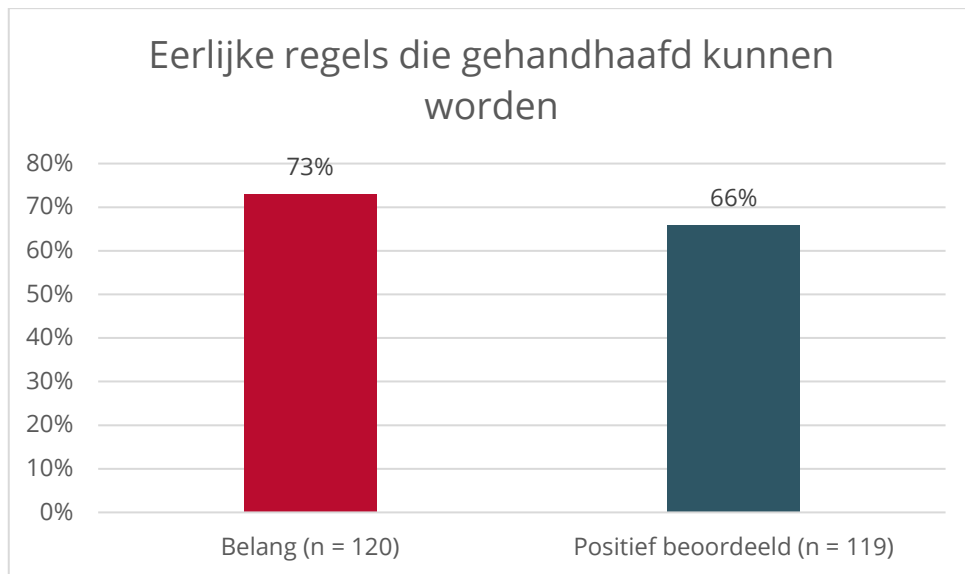
Een jongere vertelde in een interview dat ze op basis van het gedrag van de jongeren om zich heen bepaalt of ze wel of niet met hen omgaat. Sommige jongeren kunnen ineens een woedeaanval krijgen, hen vermijdt ze liever. Wanneer jongeren beginnen te schreeuwen, voelt ze zich onveilig en verlaat ze de ruimte. Wel voelt ze zich fijn bij kinderen waar ze dingen mee gemeen heeft, daar kan ze namelijk goed mee praten.

Duidelijke en eerlijke afspraken en regels op de groep – die ook gehandhaafd kunnen worden

“Je wilt niet dat mensen worden weggestuurd, maar er moet wel een lijn worden getrokken. Sommige mensen uiten veiligheid naar binnen uit en anderen naar buiten, als je dat naar buiten doet dan heeft dat ook invloed op anderen.” – Een jongere tijdens een interview

Voor voorspelbaarheid en stabiliteit op de groep zijn duidelijke en eerlijke afspraken nodig. Het ontbreken van duidelijke regels en afspraken kan leiden tot een onveilig gevoel, bijvoorbeeld omdat begeleiders een groep niet goed in de gaten houden of geen duidelijke grenzen stellen. Het is hierbij met name van belang dat jongeren op begeleiders kunnen vertrouwen wanneer zich iets vervelends voordoet, bijvoorbeeld door andere jongeren. Ook is het zo moeilijker om elkaar onderling aan te spreken. Uit de interviews komt naar voren dat jongeren het prettig vinden wanneer er duidelijke afspraken en regels op de groep zijn. Van de jongeren geeft bijna driekwart (73%) in de enquête aan eerlijke regels nodig te vinden om zich veilig te voelen op de groep. In een interview in gesloten jeugdzorg vertelde een jongere bijvoorbeeld dat ze begreep dat ze niet naar buiten mocht – er bestond namelijk de kans dat ze weg zou lopen – maar dat dit wel mogelijk moet zijn voor jongeren die niet de neiging hebben om weg te lopen. Ongeveer twee derde van de jongeren (66%) vindt dat zijn of haar huidige verblijfplek eerlijke regels heeft.

Figuur 10 Eerlijke regels die gehandhaafd kunnen worden

Voorbeeld

In een interview maakte een jongere onderscheid tussen (on)veiligheid die je voor jezelf creëert (bijvoorbeeld omdat je je snel zorgen maakt) en (on)veiligheid die anderen veroorzaken. Ze vertelde dat duidelijke regels op de plek waar ze verbleef hielpen met onveiligheid die door anderen teweeg werd gebracht. Als een jongere iets onveiligs deed, wist ze namelijk dat diegene gelijk zou worden weggestuurd. Tegelijkertijd merkte ze op dat er wel duidelijke regels waren voor lichamelijk geweld, maar niet voor verbaal geweld. Duidelijke regels en sancties vond ze belangrijk, maar niet per sé *strengere* regels. Ze legde uit dat er goed moet worden nagedacht over welke regels wel en niet nodig zijn en hoe deze regels gehanteerd moeten worden. Ook voegde ze toe dat het goed is om te bedenken wanneer uitzonderingen gemaakt kunnen worden, bijvoorbeeld omdat dit een jongere juist kan helpen. Voor haar gold bijvoorbeeld dat ze niet werd weggestuurd in een periode dat het slecht met haar ging, in plaats daarvan deden haar begeleiders extra hun best om haar te helpen. Hier heeft ze veel aan gehad.

De rol van begeleiding: een klik en kunnen ingrijpen als er iets vervelends gebeurt

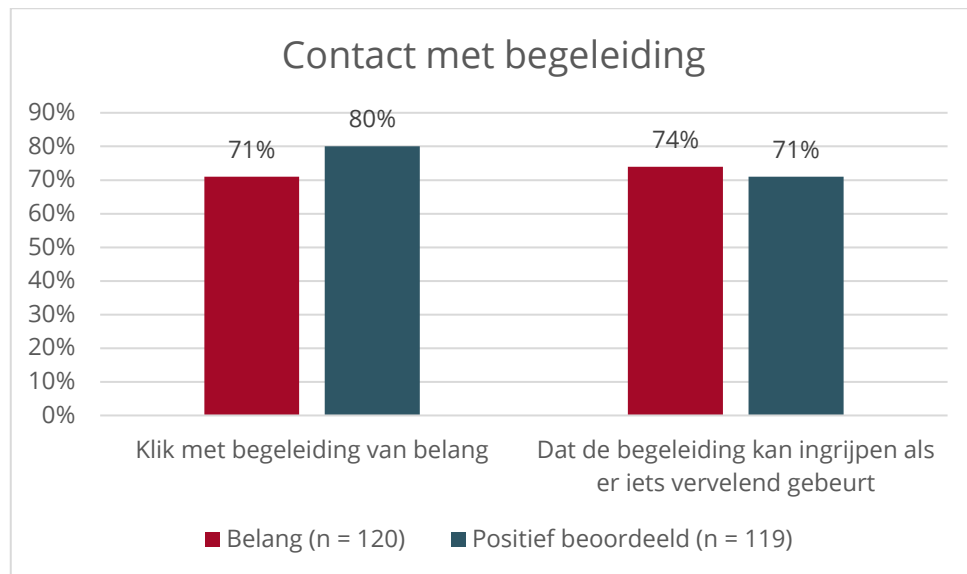

Voorbeeld

Een jongere legde in een interview uit dat het erg belangrijk is om een klik te hebben met je begeleider en dat er een goede match moet worden gemaakt, je moet je namelijk veilig voelen om alles te kunnen zeggen. Je kan bijvoorbeeld een begeleider hebben waar je heel erg van verschilt (bijvoorbeeld in leeftijd of geslacht) of een begeleider waar je meer gelijkenissen mee hebt. Hieraan voegde ze toe dat het helpt wanneer iemand 'er verstand van heeft', bijvoorbeeld omdat diegene zelf eerder ook soortgelijke zorg heeft ontvangen.

Als jongere in jeugdhulp met verblijf heb je niet alleen met andere jongeren te maken, maar ook met begeleiders. Die begeleiders bepalen voor een belangrijk deel hoe je dagen eruit zien. Niet alleen door regels en afspraken in te stellen en te handhaven, maar ook door er op andere manieren voor je te zijn. In de interviews wordt door sommige jongeren gezegd dat het voor hun veiligheidsgevoel helpt wanneer begeleiders zich goed in hen kunnen verplaatsen, bijvoorbeeld omdat ze dezelfde culturele achtergrond hebben of omdat ze in het verleden soortgelijke zorg hebben ontvangen. Uit

de enquête blijkt dat veel jongeren (71%) een klik met hun persoonlijke begeleider of mentor belangrijk vinden om zich veilig te voelen op de plek waar ze verblijven. Een jongere vertelde in een interview bijvoorbeeld dat hij het fijn vindt dat hij op zijn huidige plek omringd is met jongens en begeleiders die zijn culturele achtergrond delen. Op zijn vorige plek merkte hij namelijk dat hij wel eens verkeerd werd begrepen door begeleiders vanwege culturele verschillen. Een andere jongere legt uit dat ze het erg prettig vindt dat haar huidige begeleider een soortgelijke ervaring heeft gehad en haar daardoor beter begrijpt. De meeste jongeren (80%) vinden dat ze op dit moment een goede klik hebben met begeleiding.

Figuur 11 Contact met begeleiding

In de meedenkgroep werd als kanttekening aangegeven dat niet alle jongeren een klik met de begeleider nodig hebben om zich veilig te voelen, zolang zij maar weten dat de begeleider een 'goed mens' is. Een klik met de begeleider kan er volgens jongeren wel voor zorgen dat je sneller naar iemand toegaat, je stelt je sneller open en geeft het eerder aan als je je onveilig voelt. Ze gaven ook aan dat de begeleiders soms meer interesse, of menselijkheid, zouden kunnen tonen.

Voor een groot deel van de jongeren (74%) is het belangrijk om het gevoel te hebben dat begeleiders er iets aan kunnen doen wanneer er iets vervelends gebeurt. Iets minder jongeren (71%) vinden dat begeleiders op hun huidige plek er iets aan kunnen doen op het moment dat er iets vervelends gebeurt.

Een bekende en huiselijke omgeving met een eigen plek

"Hier staan alleen een bank en een eettafel en een paar planten maar die zijn allemaal dood, dus er staan niet echt dingen die een fijn gevoel geven, terwijl je hier toch zit voor een lange periode." – Een jongere tijdens een interview

Voorbeeld

In een interview vertelde een jongere dat de kamers op haar huidige plek 'net als politiecellen zijn', klein en donker. De groepen waar ze hiervoor had gezeten hadden soortgelijke kamers. Ze gaf aan dat ze wel begreep dat sommige dingen niet mogelijk waren, spullen van glas kunnen bijvoorbeeld onveilig zijn, maar 'een schilderijtje of iets' zou volgens haar al een fijnere sfeer creëren.

Uit een aantal gesprekken blijkt dat een veilig gevoel gepaard gaat met een huiselijke inrichting in de instelling. Dit is niet geheel verrassend; een plek waar je woont is het liefst een prettige omgeving. Vanuit de meedenkgroep en focusgroepen komt ook naar voren dat jongeren hun omgeving belangrijk vinden, vooral om zich prettig te kunnen voelen. Factoren die als onprettig worden ervaren zijn onder andere ijzeren deuren, deuren waarbij het alarm direct af gaat wanneer deze geopend worden, ramen of camera's die door de leiding worden gebruikt om de groep in de gaten te houden, prikkeldraad, lange lege gangen en deuren die op slot gaan. Jongeren begrijpen dat sommige van deze maatregelen soms nodig zijn, maar voelen zich er wel onveilig door. Ook het gemis van privacy speelt daarbij een rol, met name als het gaat om (camera)toezicht. Tegelijkertijd geven sommige jongeren aan dat buiten bij de plek waar ze verblijven (bijvoorbeeld op het terrein van de instelling) camera's en hekken juist bijdragen aan een veilig gevoel. Er werd besproken dat ze begrijpen dat er toezicht nodig is, maar het gemis van privacy wel een rol speelt.

"Er zat een raam in het kantoor dus zodra je je kamer uitging voor een glaasje water of alleen even naar de wc te gaan ging meteen het alarm af en werd je aangestaard vanuit het raam van het kantoor. Daarna meteen een boze leiding met de vraag waarom je je kamer 's avonds uit kwam en niet lag te slapen". - een jongere in een meedenkgroep

2.4 De andere kant van de medaille: onveiligheid

In het onderzoek is zowel gevraagd naar *veiligheid* als naar *onveiligheid*. Veel factoren die kunnen bijdragen aan een gevoel van veiligheid werden ook genoemd als factoren die, als het niet goed gaat, kunnen bijdragen aan onveiligheid. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om niet serieus genomen worden, begeleiders niet kennen of er geen klik mee hebben. Voorbeelden die in de interviews werden aangehaald waren situaties met begeleiders die 'duidelijk een kant kozen' (in dit geval van de ouders van de jongere) en gezinshuisouders die het 'beter wisten' en daardoor niet naar de jongere luisterden of haar woorden tegen haar gebruikten. Daarnaast worden factoren als pesten, dreiging, het zien van geweld en opgesloten zijn genoemd, maar ook wapens en drugs.

Op basis van de interviews is een lijst van factoren samengesteld; tabel 2 geeft per factor aan welk deel van de jongeren vindt dat die factor bijdraagt aan onveiligheid. Opvallend is daarbij dat een onprettige omgeving of ruimte het hoogste scoort; dit wordt met 75% vaker genoemd dan pesten of dreiging door andere jongeren of de begeleiding.

Factoren die bijdragen aan onveiligheid	% jongeren
Onprettige omgeving/ruimte	75%
Pesten of dreiging door jongeren	74%
Zien of meemaken van geweld	67%
Pesten of dreiging door begeleiding	65%
Opgesloten zijn	64%
Onvoorspelbare situaties	63%
Niet serieus genomen worden	62%
Discriminatie	52%
Gebroken glas/kapotte dingen	48%
Dat ik de begeleiders niet ken of geen aansluiting/klik heb met de begeleiders	47%
Weinig mensen kennen	37%
Afwezigheid begeleiders	32%

Tabel 2 Factoren die bijdragen aan onveiligheid

Naast factoren die bijdragen aan onveiligheid, zijn de jongeren ook gevraagd welke factoren er op de plek waar zij nu verblijven voor zorgen dat ze zich weleens onveilig voelen (zie tabel 3). Opvallend is dat de meeste factoren tussen 20% en 30% scoren. Dit geldt ook voor factoren als een onprettige omgeving, pesten of dreiging door andere jongeren of begeleiding en het zien van geweld van cliënten. Deze factoren dragen dus bij aan onveiligheid wanneer ze voorkomen, maar lijken voor de meerderheid van de jongeren op de huidige verblijfplek niet voor te komen.

Factoren waardoor jongeren zich weleens onveilig voelen	% jongeren
Zien van geweld	32%
Niet serieus genomen worden	29%
Onprettige omgeving/ruimte	29%
Onvoorspelbare situaties	28%
Pesten of dreiging door jongeren	28%
Andere kinderen die zichzelf pijn doen	28%
Opgesloten zijn	24%
Afwezigheid begeleiders	23%
Weinig mensen kennen	20%
Lichamelijk ingrijpen door begeleiders (bijvoorbeeld vastpakken)	19%
Pesten of dreiging door begeleiding	18%
Gebroken glas/kapotte dingen	18%
Discriminatie	13%
Gebruik van alarm	12%

Tabel 3 Factoren waardoor jongeren zich weleens onveilig voelen

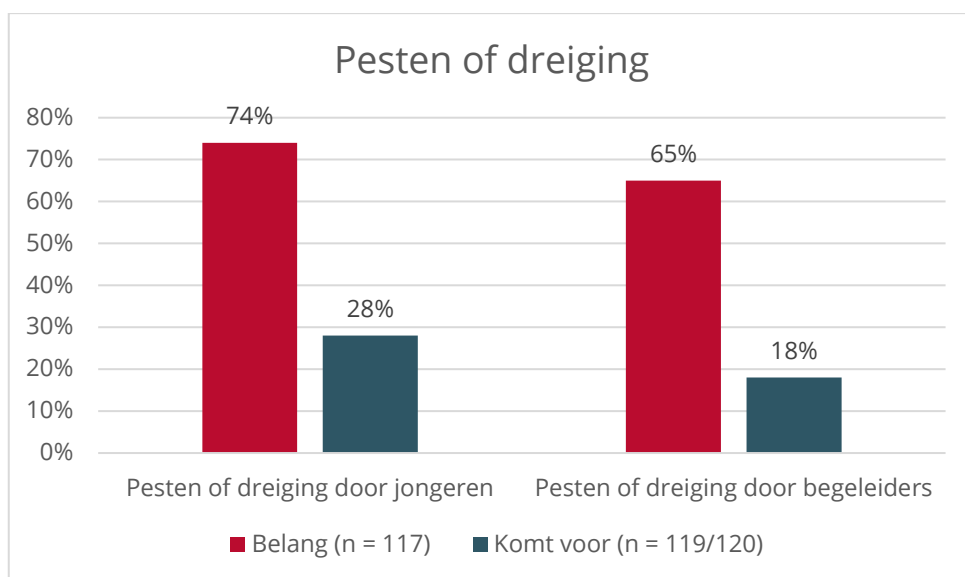
Pesten of dreiging en het zien of meemaken van geweld

Voorbeeld

Een jongere vertelde in een interview dat hij op zijn vorige plek wel eens gevolgd en uitgescholden werd door omwonenden wanneer hij met een groepje jongeren naar het centrum ging. Een aantal keer gaf hij dit aan bij zijn begeleiders, van hen kreeg hij te horen dat ze maar niet naar het centrum moesten gaan. Volgens de jongere was dit echter de enige plek in de buurt waar ze heen konden gaan. Uiteindelijk werd de situatie onveiliger, de jongeren werden door een ander groepje bedreigd. De jongere gaf aan dat hij dit erg eng vond. Hij voelde zich niet gehoord of serieus genomen door zijn begeleiders en wilde overgeplaatst worden. De jongere voegde toe dat hij op zijn huidige plek, waar hij zich wel prettig voelt bij zijn begeleiders, waarschijnlijk wel gesteund zou worden als een soortgelijke situatie zich zou voordoen.

Een groot deel van de jongeren (74%) denkt bij onveiligheid aan pesten of dreiging door andere jongeren, een kleinere meerderheid (65%) denkt aan pesten of dreiging door begeleiders. Jongeren geven in de open vragen en in de focusgroep aan dat zij wel eens bang zijn geweest voor begeleiders omdat ze door de begeleider werden gepest of onderdrukt. In positieve zin valt op dat geen van de jongeren uit de JJI heeft aangegeven bij onveiligheid te denken aan pesten of dreiging door begeleiders.

Figuur 12 Pesten of dreiging

2.5 Verbetering voor in de toekomst

Jongeren vinden over het algemeen dat de instelling voldoende doet om de veiligheid te vergroten (77%). Van de jongeren die zich wel eens onveilig voelen vindt 50% dat binnen de instelling voldoende wordt gedaan om hun veiligheid te vergroten. Van de jongeren die zich *niet* onveilig voelen, vindt een groter aandeel (83%) dat de instelling voldoende doet voor hun veiligheid.

We hebben jongeren ook gevraagd wat er nodig is om kinderen en jongeren zich veiliger te laten voelen in verblijf. Die lichten we hieronder toe. In tabel 4 staat een overzicht van de verbetermogelijkheden die in de interviews naar voren zijn gekomen. Met de enquête hebben we getoetst hoe belangrijk jongeren deze verbetermogelijkheden vinden (links) en of ze vinden dat dit goed gaat op hun huidige verblijfplek (rechts).

Nodig om te zorgen dat jongeren zich veiliger voelen	Wat is er nodig?	Wat doet je huidige plek goed?
Duidelijke consequenties voor dingen die niet mogen	59%	59%
Meer mogelijkheden om te melden	53%	62%
Eerder ingrijpen door begeleiding	52%	60%
Betere hulp van begeleiding bij het oplossen van ruzies	51%	58%
Een betere sfeer door het meer huiselijk te maken	47%	56%
Het aanbrengen van structuur	46%	60%

Tabel 4 Nodig om te zorgen dat jongeren zich veiliger voelen

Verbetermogelijkheden in de inrichting en sfeer in instellingen

Jongeren geven aan graag betrokken te willen zijn bij de inrichting van de groep: een huiselijke sfeer draagt bij aan een veilig gevoel. In de gesprekken en open vragen komt daarnaast naar voren dat de sfeer tussen de jongeren op de groep effect heeft op de veiligheidsbeleving. Bij een veilige sfeer kunnen jongeren zichzelf zijn en worden zij niet buitengesloten. Zij geven hierbij aan dat het organiseren van groepsgesprekken en/of activiteiten (bijvoorbeeld spelletjes) kan helpen om een betere sfeer op de groep te creëren. Voor sommige jongeren hangt een betere sfeer samen met de samenstelling van de groep, waarbij kinderen met vergelijkbare problematiek en/of vergelijkbare ervaringen meer bij elkaar worden gezet. Dit zorgt voor meer begrip en veiligere situaties.

Duidelijke en voorspelbare consequenties van dingen die niet gedaan mogen worden

Iets meer dan de helft van de jongeren (59%) geeft aan dat het belangrijk is om duidelijke consequenties te hebben voor dingen die niet gedaan mogen worden om jongeren zich veiliger te laten voelen. Een voorbeeld dat door één van de jongeren werd aangehaald, was een duidelijk zichtbare poster op de groep waarop alle regels staan vermeld. Volgens deze jongere hielp dit ook om een veiligere sfeer op de groep te creëren.

Verbetermogelijkheden in de aanpak en houding van begeleiders

In de focusgroepen, meedenkgroep en interviews kwam naar voren dat jongeren soms een kloof ervaren tussen henzelf en begeleiders. Hierbij gaat het om begeleiders die zich volgens hen niet openstellen, geen aandacht tonen en niet klaarstaan om te helpen. Jongeren hebben er behoefte aan dat begeleiders vaker langs komen om te vragen hoe het gaat, niet omdat het moet maar vanuit oprechte interesse. Sommige jongeren geven aan dat ze soms hulp nodig hebben maar dit niet zelf willen of durven aangeven en dat extra controle/aandacht hierbij zou helpen. Hierbij is het belangrijk dat er actief mee wordt gedacht wanneer een jongere ergens mee kampt. Jongeren zeiden hierover dat zij zouden willen dat er vaker niet alleen gewerkt wordt vanuit praktische overwegingen, maar dat er ook buiten de kaders gedacht wordt en gekeken wordt naar wat kinderen echt nodig hebben.

/ 3 Reflectie en vertaling naar de praktijk

In de gesprekken die we gevoerd hebben en de reacties op de enquête valt een aantal punten op.

Het grote belang van aandacht en eigen regie

Veel factoren die van belang zijn voor een gevoel van veiligheid raken aan, op het oog, basale zaken: voelt een jongere zich serieus genomen? Heeft hij of zij zelf wat te zeggen over wat er gebeurt op zijn of haar kamer? Dit zijn punten die geen grote stelselwijzigingen vereisen, maar voor de jongeren juist belangrijk zijn. Ze brengen een grote uitdaging met zich mee: als het niet ligt aan het stelsel, hoe kunnen we dan een verandering in gang zetten? Dat vraagt reflectief vermogen van iedere individuele jeugdhulpprofessional, om zelf in de dagelijkse praktijk steeds te kijken hoe dit in de interactie met jongeren steeds beter kan.

Het ontbreken van onveiligheid is niet hetzelfde als veiligheid

Het gevoel hebben dat je veilig bent, vraagt meer dan het ontbreken van onveiligheid. In de factoren die we vanuit de documentstudie en de interviews naar boven hebben gehaald, is dan ook zichtbaar dat factoren die een gevoel van veiligheid veroorzaken en factoren die een gevoel van onveiligheid veroorzaken, niet volledig spiegelen. Factoren die genoemd werden als oorzaak van een gevoel van onveiligheid zijn daarbij vaak *concreter*: bijvoorbeeld gebroken glas en andere kapotte dingen, die voor een jongere signaleren dat het niet veilig is. Als oorzaak voor een veilig gevoel is andersom niet genoemd dat alle spullen heel zijn. Het is daarom van belang om zowel de factoren die een onveilig gevoel kunnen veroorzaken zoveel mogelijk weg te nemen, als in te zetten op de factoren die een veilig gevoel bevorderen.

Wanneer is het (on)veilig? Het belang van het referentiekader

Een groot deel van de kinderen en jongeren in jeugdhulp met verblijf voelt zich veilig. Tegelijkertijd heeft ook een groot deel lichamelijk, verbaal of seksueel geweld gezien of zelf meegemaakt. In de interviews viel op dat vaak werd aangegeven dat het veilig was, terwijl er bijna in één adem door stevige incidenten werden besproken. Het referentiekader van deze jongeren is dus anders dan wat we over het algemeen in de maatschappij normaal vinden. Hier kan sprake zijn van een coping mechanisme, waarbij het kind of de jongere graag wil geloven dat het veilig is. Daarmee is niet gezegd dat het niet zinvol is om de veiligheidsbeleving te blijven meten; tegelijkertijd moet ervoor gewaakt worden te makkelijk te constateren dat de veiligheid inmiddels voldoende geborgd is.

Mijn ervaringen zullen niet belangrijk zijn

In de interviews viel op dat veel kinderen en jongeren zich bij voorbaat kleiner lijken te maken, door hun eigen ervaringen te bestempelen als weinig relevant, en bij voorbaat te verontschuldigen dat zij mogelijk de tijd van de onderzoekers zouden verspillen. Gedurende de interviews bleek het tegendeel vaak waar te zijn. Opvallend is ook dat in de helft van de enquêtes binnen een JJI, de jongere de open vraag aan het einde gebruikte om de onderzoekers te bedanken dat hij om zijn mening was gevraagd.

Dilemma's in de praktijk

Het onderzoek laat zien dat het niet altijd makkelijk en duidelijk is hoe de veiligheid en veiligheidsbeleving verbeterd kunnen worden. Zo kunnen zaken waarvan jongeren zelf aangeven dat deze nodig zijn om de veiligheid te garanderen, in andere omstandigheden juist een gevoel van

onveiligheid opleveren. Ook zijn de mogelijkheden soms beperkt door de context waarbinnen jeugdhulpprofessionals moeten werken. Hieronder lichten we toe welke dilemma's we op basis van dit onderzoek zien.

De juiste plek versus stabiliteit

Het kan soms lastig zijn om de juiste plek te vinden voor een jongere. Dit geldt zeker bij spoedplaatsingen, waarbij er minder tijd is voor een goede matching, en prioriteit ligt bij de best passende zorg die op korte termijn georganiseerd kan worden. Ook voor de langere termijn kan het ingewikkeld zijn: een jongere ontwikkelt zich en wordt ouder, en is daarmee op termijn mogelijk ergens anders beter op zijn of haar plek. Aan de andere kant hebben jongeren ook behoefte aan stabiliteit en voorspelbaarheid. Te vaak overplaatsen omdat een andere plek net beter past draagt daar niet aan bij. Het is van belang deze verschillende aspecten mee te wegen bij beslissingen rondom (over)plaatsing.

Homogene groepen versus heterogene groepen

Het helpt voor jongeren om op een plek te zitten met 'gelijkgestemden'. Ook wordt het door jongeren zelf als lastig ervaren om samen te zitten met jongeren die moeilijker te peilen zijn, en met andere soorten problematiek te maken hebben. Voorspelbaarheid is immers van belang voor het veiligheidsgevoel, en daarvoor helpt het om een ander goed te kunnen begrijpen. Ook is het voor jongeren met relatief lichte problematiek soms minder prettig om bij jongeren met zwaardere (gedrags)problematiek te zitten. Het kan dus zinvol zijn om jongeren te bij elkaar te plaatsen die goed bij elkaar passen.

In de praktijk zijn er echter ook redenen om groepen juist heterogeen samen te stellen. Jeugdhulpprofessionals geven aan dat jongeren met dezelfde type problematiek (bijv. suicidaliteit) destructief gedrag van elkaar kunnen overnemen en op die manier elkaars problematiek kunnen versterken. Jeugdhulpprofessionals geven daarnaast aan dat handelingsverlegenheid bijdraagt aan onveiligheid, en dat die handelingsverlegenheid toeneemt bij jongeren met complexe problematiek. Negatief gedrag eist daarnaast veel aandacht, waardoor andere jongeren minder aandacht krijgen. Samenstelling van homogene groepen heeft dus ook nadelen, met name waar het gaat om de groepen met jongeren met complexere problematiek.

Afstand versus nabijheid

Jongeren voelen zich veiliger bij begeleiders met wie ze een klik hebben. Zij vertrouwen een begeleider meer en voelen zich beter op hun gemak als die persoon ook iets over zichzelf prijsgeeft en menselijk, begripvol en empathisch overkomt. In jeugdhulp waarin de verblijfsduur relatief kort is (bijvoorbeeld in de gesloten jeugdzorg) is het soms echter lastig om een nauwe relatie aan te gaan. Ook moeten begeleiders grenzen stellen, omdat het voor hen ook een professionele relatie is. Daarmee kan het voor jeugdhulpprofessionals lastig zijn om een goede balans te vinden tussen afstand en nabijheid.

Een fijne begeleider naar keuze en het personeelstekort

Vanuit het onderzoek komt naar voren hoe lastig het voor sommige jongeren is als zij geen klik hebben met hun begeleider of zich zelfs onveilig voelen bij hun begeleider. Daarnaast blijkt uit de gesprekken met jongeren dat het heel lastig is om een andere begeleider te krijgen en dat zij vrijwel geen invloed hebben op de keuze van de begeleider die zij krijgen. Jongeren worden (vaak) door de instelling aan een begeleider gekoppeld op basis van beschikbaarheid. Wanneer zich een conflict voordoet wordt er vaak geprobeerd de situatie te sussen en deze langer aan te kijken. Aan de andere kant wordt ook benoemd dat jongeren juist te vaak te maken krijgen met een wisseling in begeleider.

"Ik was blij toen mijn mentor opeens met zwangerschapsverlof was, eentje nam ontslag. Op één groep heb ik in één jaar zeven mentors gehad. Op gegeven moment kan je niet meer serieus in gesprek". - een jongere in een focusgroep

Voor instellingen is het een grote uitdaging om goed gekwalificeerd personeel te vinden, en langdurig te verbinden. Daarmee is het ook niet altijd mogelijk om een andere begeleider aan een jongere te koppelen. Ook voor andere mogelijke verbeterpunten – zoals de tijd nemen om oprecht contact te maken – geldt dat beschikbaarheid van personeel een beperkende rol kan spelen. In de reflectiebijeenkomst met jeugdhulpprofessionals werd daarbij wel aangegeven dat het bieden van relationele veiligheid en transparantie op zichzelf geen geld kost; dit zou iedere begeleider dus kunnen (en moeten) doen. Wanneer dat niet vanzelf gaat, kan het helpen om met elkaar het gesprek te voeren over hoe je dit doet en hoe je je daarin kan ontwikkelen als professional; dit vraagt uiteraard wel tijd en daarmee ook geld.

Een fijnere huiselijke omgeving en privacy versus genoeg toezicht voor veiligheid

Jongeren benoemen dat zij graag een huiselijke sfeer en omgeving willen om zich prettig te voelen in instellingen. IJzeren deuren, hekken (met prikkeldraad), deuren die op slot gaan, een alarm, camerabewaking en toezicht van begeleiders door een raam maken dat zij zich onprettig voelen. Toch geven jongeren in interviews en focusgroepen ook aan dat ze begrijpen dat toezicht en bewaking ook nodig is, juist voor veiligheid, en draagt het bij aan hun gevoel van veiligheid wanneer begeleiding in kan grijpen als er iets vervelends gebeurt. Het is daarmee van belang om hier in de lokale setting een goede balans te vinden. Om die balans te vinden kan het helpen om hier met jongeren het gesprek over te voeren.

Het belang van veiligheid voor begeleiders en elkaar aanspreken

In de reflectiebijeenkomst met aanbieders is benoemd dat een gevoel van veiligheid bij de begeleiders een belangrijke basis is om veiligheid te kunnen bieden aan de kinderen en jongeren in verblijf. Oorzaken voor onveiligheid kunnen bijvoorbeeld gelegen zijn in onrust in de buitenwereld (in het stelsel, of naar aanleiding van incidenten in de jeugdzorg). Ook onrust binnen de organisatie kan onveiligheid veroorzaken. Het is daarbij voor de professionals van belang dat zij erop vertrouwen dat zij fouten mogen maken, en daarvan kunnen leren. Aan de andere kant geven jongeren aan dat begeleiders elkaar soms de hand boven het hoofd lijken te houden. Daardoor hebben zij het gevoel niet serieus genomen te worden. Op het moment dat professionals niet met elkaar het gesprek kunnen voeren over signalen van jongeren beperkt dat het lerend vermogen; en tegelijkertijd kan het bespreken van signalen, als dat niet op een goede manier gebeurt, er ook toe leiden dat jeugdhulpprofessionals zich niet veilig voelen ten opzichte van hun collega's. Het vinden van de juiste balans hierin, en de juiste manier van het bespreekbaar maken, is daarmee van groot belang.

/ 4 Conclusie en aanbevelingen

In het onderzoek hebben we gekeken naar de veiligheidsbeleving van kinderen en jongeren in jeugdhulp met verblijf. In dit hoofdstuk gaan we in op de belangrijkste conclusies, en geven we enkele aanbevelingen om de veiligheidsbeleving van kinderen en jongeren in jeugdhulp met verblijf te verbeteren.

Daarbij is het goed om te realiseren dat de specifieke context invloed kan hebben op de betekenis van de conclusies en aanbevelingen. Zoals eerder benoemd is het onderzoek uitgevoerd onder een brede doelgroep, met grote verschillen in de setting waarin zij verblijven. Dat betekent onder meer dat conclusies en aanbevelingen in verschillende situaties iets anders kunnen betekenen. Zo helpt het jongeren om zelf regie te hebben over hun dag; in een justitiële setting zal het echter over het algemeen minder goed mogelijk (en minder wenselijk) zijn om veel eigen regie bij de jongeren neer te leggen.

Er is een verschil tussen veilig zijn en je veilig voelen

Bij de start van het onderzoek was een belangrijk uitgangspunt dat veiligheid meer is dan het ontbreken van onveiligheid. Het onderzoek heeft zich daarom gericht op veiligheidsbeleving. Een belangrijke conclusie van het onderzoek is dat veel kinderen en jongeren in het onderzoek aangeven zich veilig te voelen, ondanks dat zij melding maken van het (zelf ervaren of zien gebeuren) van onveilige situaties. Daarmee is het van belang om in toekomstig onderzoek steeds beide factoren (veiligheid en veiligheidsbeleving) te blijven meten.

Dit onderzoek richtte zich specifiek op kinderen en jongeren die momenteel in jeugdhulp met verblijf zitten, om te onderzoeken hoe het er op dit moment voor staat. Mogelijk speelt voor deze jongeren nog mee dat zij hun omstandigheden als veiliger beoordelen vanuit een ander referentiekader of vanuit een coping mechanisme, om beter om te kunnen gaan met een situatie waar ze weinig aan kunnen veranderen. Om dit te ondervangen kan het de moeite waard zijn om in vervolgonderzoek ook jongeren te spreken die inmiddels niet meer in jeugdhulp met verblijf zitten. Het nadeel daarvan is logischerwijs dat de meting inzicht biedt in de situatie in het verleden. Dat nadeel kan geminimaliseerd worden door bijvoorbeeld in te zetten op jongeren die tussen 6 maanden en een jaar geleden uit verblijf zijn gestroomd. Een andere kanttekening is dat de respons in het onderzoek beperkt was, mede vanwege de hoge belasting in het veld door andere onderzoeken die gelijktijdig of rond dezelfde periode liepen.

Aanbevelingen

- ▶ Heb in vervolgmetingen naast veiligheidsbeleving ook oog voor prevalentie van incidenten. Organiseer bij voorkeur naast enquêtes ook interviews om de reacties op de enquête voldoende te kunnen duiden.
- ▶ Sluit daarbij zoveel mogelijk aan bij lopende onderzoeken, om de belasting in het veld te minimaliseren en de respons te verhogen.
- ▶ Overweeg in het onderzoek ook jongeren mee te nemen die niet meer in jeugdhulp met verblijf zitten, bijvoorbeeld die tussen 6 maanden en een jaar geleden zijn uitgestroomd.

De meeste jongeren voelen zich veilig op de plek waar ze verblijven, maar geweld komt regelmatig voor

De meerderheid van de jongeren geeft aan zich veilig te voelen op hun huidige verblijfplek. Een significant deel voelt zich echter ook weleens onveilig op die plek. Jongeren in JJI's lijken zich minder

veilig te voelen dan de rest van de groep. Zij maken ook vaker geweld mee. Jongeren in gezinshuizen daarentegen maken relatief weinig geweld mee. Wanneer we kijken naar de verschillende vormen van geweld, lijkt verbaal geweld het meest voor te komen. Ongeveer de helft van alle jongeren geeft aan weleens verbaal geweld te hebben meegemaakt of gehoord te hebben tussen anderen. Ongeveer een vijfde heeft weleens lichamelijk geweld meegemaakt, terwijl een derde lichamelijk geweld heeft gezien. Van de jongeren geeft 28% aan aangeraakt te zijn op een manier die hij of zij eigenlijk niet oké vond.

Een belangrijke kanttekening hierbij is dat per doelgroep een beperkt aantal jongeren heeft meegedaan aan het onderzoek. Dit maakt het lastig om uitspraken te doen over specifieke doelgroepen. Van sommige doelgroepen was er dermate weinig respons, dat geen aparte resultaten opgenomen konden worden.

Zelf regie hebben en voorspelbaarheid zijn voor jongeren belangrijk

In het onderzoek zijn verschillende factoren naar voren gekomen die van belang zijn voor veiligheidsbeleving. Daarbij gaat het op hoofdlijnen om de volgende thema's:

- ▶ **Zelf regie hebben:** omdat ze vaak weinig controle hebben over de situatie helpt het hen als ze over sommige dingen wel zelf mogen bepalen, zeker over wat er op hun eigen kamer gebeurt.
- ▶ **Voorspelbare mensen,** zodat jongeren situaties beter kunnen inschatten hoe anderen zich zullen gedragen of ergens op zullen reageren
- ▶ **Duidelijke en eerlijke afspraken en regels op de groep,** die ook worden nageleefd
- ▶ Een **klik met de begeleider,** al vinden sommige jongeren dat belangrijker dan anderen, en dat de **begeleider kan ingrijpen** als er iets gebeurt
- ▶ **Bekende en huiselijke omgeving,** met een prettige sfeer en respect voor privacy

Het verbeteren van de veiligheidsbeleving zit daarmee voor een groot deel in de relatie tussen begeleiders en jongeren, en onder meer de mate waarin begeleiders structuur en helderheid bieden, maar ook aandacht hebben voor de jongeren, hen serieus nemen en hen ruimte geven om – binnen de kaders die er zijn – enige mate van eigen regie bij de jongeren neer te leggen. Daarnaast draagt voorspelbaarheid voor een belangrijk deel bij aan een veiliger gevoel. Jongeren voelen zich veiliger wanneer zij weten waar zij aan toe zijn, bijvoorbeeld doordat zij de mensen om zich heen goed kennen. Duidelijke regels en afspraken die door de begeleiders gehandhaafd worden kunnen helpen om minder voorspelbare situaties in te perken. Ook een huiselijke sfeer zorgt ervoor dat jongeren zich veiliger voelen. De beweging naar kleinschaligheid kan daarmee ook een positieve bijdrage leveren aan veiligheidsbeleving.

Aanbevelingen

- ▶ Het onderzoek laat zien dat (on)veiligheid voor een groot deel voortkomt uit dagelijkse interacties. Ingrepen op stelselniveau hebben daar beperkt invloed op; aandacht binnen de instellingen des te meer. Daarmee is het van belang dat professionals onderling regelmatig met elkaar het gesprek voeren over veiligheid, wat zij daar in kunnen doen en wat ze lastig vinden, om samen tot stapsgewijze verbetering te komen.
- ▶ Het gevoel hebben dat je veilig bent, vraagt meer dan het ontbreken van onveiligheid. Heb daarom aandacht voor zowel het verminderen van de factoren die een gevoel van onveiligheid veroorzaken, als het versterken van de factoren die een gevoel van veiligheid vergroten.

Een betere sfeer op de verblijfplek draagt bij aan een veiliger gevoel

Jongeren zien nog verbetermogelijkheden in de inrichting en sfeer in instellingen. Enerzijds betreft dit de omgeving waarin zij zich bevinden, in de vorm van een huiselijke sfeer. Door jongeren bij de

inrichting van de instelling en/of hun eigen plek binnen de instelling te betrekken, kunnen zij keuzes maken die aansluiten bij hun behoeften. Anderzijds heeft dit te maken met de sfeer in de groep, bijvoorbeeld doordat er duidelijke regels en afspraken zijn. Een betere sfeer kan niet alleen bereikt worden tussen jongeren, maar ook tussen jongeren en begeleiders. Jongeren geven bijvoorbeeld aan dat de klik tussen jongeren en begeleiders soms beter kan, bijvoorbeeld door zorgvuldiger te matchen, evenals de aanpak en houding van begeleiders. Hierbij staat aandacht van begeleiders centraal, bijvoorbeeld door regelmatig langs te komen en in de gaten te houden hoe het met de jongere gaat en mee te denken over wat een jongere nodig heeft.

Aanbevelingen

- ▶ Een huiselijke sfeer is voor jongeren van belang, net als goed contact met de begeleiders. Betrek jongeren zoveel mogelijk bij de inrichting van de instelling en/of hun eigen plek hierbinnen. De beweging richting kleinschaligheid past hier goed bij. Dit vraagt mogelijk iets in termen van budget en personeel.
- ▶ Organiseer regelmatige groeps gesprekken en/of spelletjes om de sfeer tussen jongeren in de gaten te houden en te verbeteren.
- ▶ Zorg ervoor dat regels en afspraken op de groep voor iedereen duidelijk zijn, bijvoorbeeld door deze op een goed zichtbare poster te zetten. Het gaat hierbij met name om regels en afspraken die proberen te voorkomen dat onveilige situaties zich voordoen. Extra toezicht kan helpen om zekerheid te geven dat deze regels en afspraken ook worden nageleefd en dat begeleiders ingrijpen zodra iets vervelends gebeurt, maar draagt ook het risico in zich dat jongeren zich minder veilig voelen door de inbreuk op hun privacy. Voer daarover het gesprek om de juiste balans te vinden.

Onveiligheid wordt vaak niet gemeld

Hoewel de meeste jongeren weten waar ze naartoe kunnen gaan bij onveiligheid, maken ze weinig gebruik van de mogelijkheden om te melden. Zorgen over anonimiteit en angst voor de begeleider of jongere in kwestie zijn daar belangrijke redenen voor. Ook weten niet alle jongeren dat de vertrouwenspersoon waar zij een melding kunnen maken, onafhankelijk werkt van de instelling waar ze verblijven. Tot slot hebben jongeren niet altijd de indruk dat het iets oplevert; zo is de ervaring soms dat andere begeleiders het gedrag goedpraten.

Aanbevelingen

- ▶ Bespreek binnen de instelling hoe de jongeren geholpen kunnen worden om meer laagdrempelig te melden. Daarbij kan het gaan om (vaker of duidelijker) te benoemen dat de vertrouwenspersoon onafhankelijk is, of samen te zoeken naar een vorm waarin de jongere de ruimte krijgt om zijn of haar ervaringen te delen, bijvoorbeeld bij een begeleider die hij of zij vertrouwt. Daarbij is van belang dat een gesprek met een begeleider over een vervelende situatie nooit de indruk wekt dat de ervaring van de jongere niet belangrijk is, of dat het indienen van een klacht afgeraden wordt.
- ▶ Dit vraagt ook om handvatten voor begeleiders hoe om te gaan met een melding over hun collega; voer ook hier intern het gesprek over, bijvoorbeeld in de vorm van intervisie.

Een onveilig gevoel heeft een negatief effect op herstel

Welke invloed een onveilig gevoel heeft op het gedrag van jongeren, verschilt per persoon. In sommige gevallen leidt het tot ontwijken van situaties die onveilig voelen; in andere gevallen leidt het tot onrustig of zelfs onveilig gedrag. Dat betekent dat jongeren minder open staan voor behandeling, of door eigen externaliserend gedrag (zoals agressie) bijdragen aan de onveiligheid van anderen. Ook

kan een onveilig gevoel – bijvoorbeeld doordat een jongere het gevoel heeft niet serieus te worden genomen – ervoor zorgen dat jongeren minder snel naar begeleiders stappen wanneer er iets is. Vanuit een behandelperspectief is het daarom ook belangrijk dat jongeren zich veilig voelen.

/ A Bijlage: Onderzoeksverantwoording

Bij dit onderzoek staan de ervaringen van jongeren in jeugdhulp met verblijf centraal. We hebben verschillende methoden ingezet om hen in alle fasen van het onderzoek te betrekken: een meedenkgroep, interviews, focusgroepen en een enquête. Hieronder worden deze methoden uitgebreider toegelicht. Ook wordt uitgelegd hoe jeugdhulpprofessionals met een reflectiebijeenkomst bij het onderzoek zijn betrokken.

Meedenkgroep

We hebben meedenkgroepen georganiseerd met jongeren en een ouder die vanuit hun ervaring wilden meedenken over het onderzoek. De meedenkgroep is in de eerste fase en laatste fase van het onderzoek bij elkaar gekomen. Met behulp van een one-pager over het doel van het onderzoek en de rol van de meedenkgroep hebben we digitaal deelnemers geworven voor de eerste bijeenkomst. Daarvoor hebben we met name gebruik gemaakt van bestaande contacten, met onder meer instellingen en ervaringsdeskundigen.

Naast vier jongeren in jeugdhulp met verblijf (12 jaar-20 jaar) en twee ervaringsdeskundigen was ook één ouder betrokken bij de meedenkgroep. Voor de tweede meedenkgroep zijn de personen die voor de eerste meedenkgroep gevraagd waren, opnieuw benaderd (inclusief jongeren die de eerste bijeenkomst niet aanwezig konden zijn); uiteindelijk hebben 4 jongeren (16-23 jaar) deelgenomen. Tijdens de eerste bijeenkomst heeft de groep zich over de opzet van het onderzoek gebogen. Ook zijn de deelnemers in gesprek gegaan over het begrip veiligheid en wat dit voor hen betekent. De input van de meedenkgroep is onder andere gebruikt om de interviewleidraad aan te scherpen. De tweede bijeenkomst is gebruikt om de uitkomsten van het onderzoek bij de deelnemers van de meedenkgroep te toetsen.

Interviews

We hebben 11 jongeren (15-20 jaar) geïnterviewd over hun veiligheidsbeleving. Voor deze interviews zijn verschillende instellingen benaderd. Bij de selectie van deze instellingen is rekening gehouden met de verblijfsvorm, het type zorg, de locatie en de leeftijdsgroep van de jongeren.

- ▶ De meeste jongeren die we hebben geïnterviewd waren meisjes (8 van de 11).
- ▶ We hebben jongeren gesproken in gesloten jeugdzorg, een Kleinschalige Voorziening Justitiële Jeugd (KVJJ), Justitiële Jeugdinrichtingen (JJ), pleegzorg, open residentieel verblijf, zelfstandigheidstraining en een Perspectief Opvang Nidos-locatie (PON).
- ▶ De jongeren die wij hebben geïnterviewd buiten justitieel kader zaten in verblijf voor Jeugd & Opvoedhulp (J&O) of Jeugd-GGZ, hadden een licht verstandelijke beperking (LVB) of waren een alleenstaande minderjarige vreemdeling (AMV).

Voor alle interviews is vooraf een toestemmingsverklaring ondertekend, afhankelijk van de leeftijd door een jongere zelf of door de ouder / voogd. Met de toestemmingsverklaring zijn alle respondenten geïnformeerd over het doel en de opzet van de interviews, evenals de verwerking van gegevens. De onderzoekers hebben aan het begin van ieder interview de belangrijkste punten uit de verklaring met de jongeren besproken. Iedere jongere mocht op elk moment ervoor kiezen om niet langer deel te nemen aan het onderzoek, ook dit is expliciet vermeld aan het begin van ieder interview.

Reflectiebijeenkomst

Om concrete inzichten en handvatten mee te kunnen geven aan jeugdhulpprofessionals en zorgaanbieders, is na de interviews een reflectiebijeenkomst georganiseerd met jeugdhulpprofessionals. Doel van deze bijeenkomst was om de voorlopige bevindingen van het onderzoek tussentijds terug te koppelen en om na te gaan of deze bevindingen voldoende handvatten konden bieden om te verbeteren. Voor deze bijeenkomst zijn medewerkers uitgenodigd van dezelfde instellingen waar de interviews zijn afgenomen. Drie instellingen zijn op de uitnodiging in gegaan. Met vier deelnemers (een kwaliteitsadviseur, coördinator onderwijs/voorzitter Jongerenraad, manager personeel en financiën en bestuurder J&O) van deze drie instellingen zijn de factoren die bijdragen aan een (on)veilig gevoel besproken, evenals de verbeterpunten die door jongeren in de interviews genoemd zijn. De deelnemers gaven aan welke punten herkenbaar of juist opvallend waren.

Focusgroepen

Ter aanvulling op de bevindingen van de interviews zijn focusgroepen georganiseerd. Eerst is een focusgroep georganiseerd met de deelnemers van de meedenkgroep om de opzet en een aantal specifieke vragen van de enquête te bespreken. Een van de jongeren uit die meedenkgroep heeft na de bijeenkomst ook de volledige enquête doorgenomen en feedback gegeven om de formulering van de vragen zo goed mogelijk aan te laten sluiten bij de doelgroep.

Daarnaast zijn focusgroepen georganiseerd met jongeren in twee instellingen (GGZ en J&O) om naast de interviews aanvullende informatie op te halen over het begrip veiligheid, de gevolgen van onveiligheid voor jongeren, het doen van een melding, de dingen die volgens jongeren nodig zijn voor veiligheid en zichtbare inzet voor veiligheid binnen instellingen. Bij de eerste focusgroep waren twee jongeren aanwezig en één onderzoeker. Aan de tweede focusgroep deden zes jongeren mee en waren twee onderzoekers aanwezig. Bij het uitnodigen van de jongeren is specifiek gekozen voor jongeren die lid zijn van de jongerenraden binnen de instellingen waar zij verblijven. De jongeren kenden elkaar dus wel, maar zaten niet bij elkaar op de groep. Op deze manier kon een veilige sfeer gecreëerd worden waarin de deelnemers zich veilig genoeg voelden om actief mee te kunnen doen in het groepsgesprek. Deze twee focusgroepen zijn opgenomen met toestemming van de jongeren en vervolgens anoniem verwerkt. Een derde focusgroep op dezelfde thema's was voorzien voor jongeren in LVB-zorg, maar het is uiteindelijk niet gelukt om deze te organiseren.

Enquête

De bevindingen uit de interviews zijn op een grotere schaal getoetst door middel van een digitale enquête. We hebben de enquête breed verspreid via brancheorganisaties en LinkedIn, waarbij we aanbieders van jeugdhulp met verblijf hebben gevraagd deelname in hun instelling te organiseren. De responsperiode was bijna drie maanden; na deze periode is de enquête nog in een JJI afgenomen (door jongeren ingevuld op iPads, in aanwezigheid van de onderzoekers) en digitaal uitgezet onder de KVJ's.

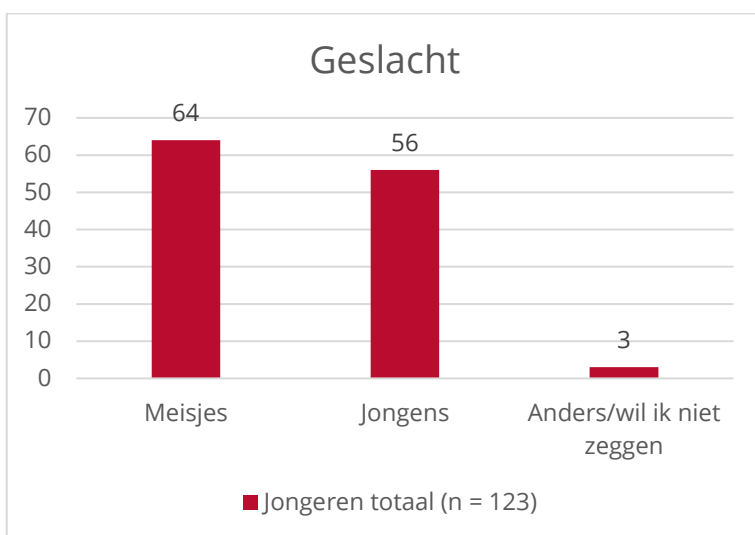
De enquête bestond uit verschillende soorten vraagstellingen: *Likertschaal*-vragen die de jongeren de mogelijkheid gaf om te kiezen op een schaal van helemaal eens tot helemaal oneens, *meerkeuze vragen* met meervoudige antwoorden waarbij jongeren konden aanvinken of een vraag/stelling op hen van toepassing was en *open vragen* waarbij de jongeren zelf een antwoord naar keuze konden invullen.

De enquêtes zijn ingevuld door een brede groep kinderen en jongeren. De enquête is door 129 jongeren (deels) ingevuld, waarvan er uiteindelijk 123 gebruikt zijn voor het onderzoek. In 5 gevallen

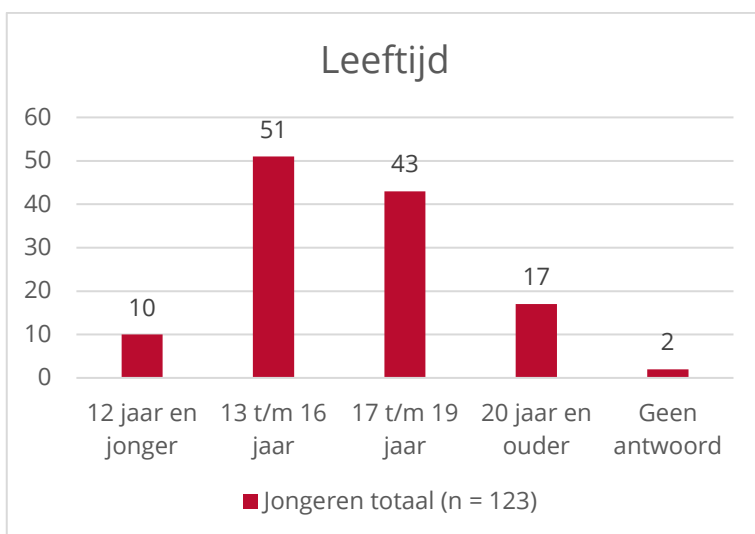
gaven de jongeren namelijk aan niet in jeugdhulp met verblijf te verblijven. In één geval gaf de jongere op iedere vraag 'weet ik niet' als antwoord.

In de meeste gevallen is een digitale enquête gebruikt, die we in het Nederlands en het Arabisch aanboden. Voor sommige doelgroepen, zoals kinderen tussen 6 en 12 jaar oud of met een verstandelijke beperking, was het niet goed mogelijk om een schriftelijke enquête te gebruiken. Daar hebben we de mogelijkheid aangeboden om enquêtes mondeling af te nemen. Waar jongeren de enquête niet zelfstandig konden invullen omdat zij geen toegang hebben tot een computer (zoals in de JJI) hebben we de mogelijkheid geboden van een bezoek op locatie met beveiligde iPads. In een aantal gevallen is daar gebruik van gemaakt.

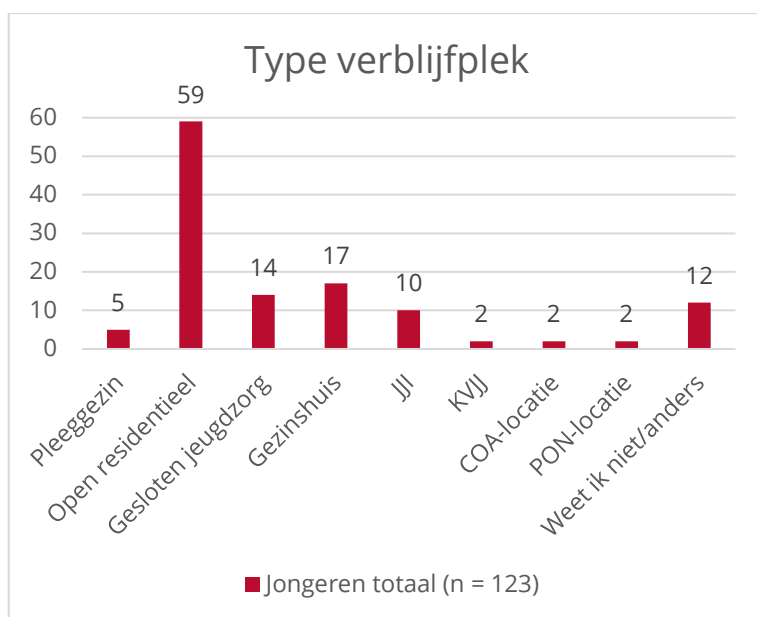
Hieronder staat een overzicht van het geslacht, de leeftijd, het type verblijf en het type zorg van de jongeren die de enquête hebben ingevuld. De enquête is door iets meer meisjes dan jongens ingevuld. De meeste respondenten verblijven in een open verblijf en/of krijgen J&O. Het grootste deel van de respondenten is tussen 13 en 17 jaar oud.

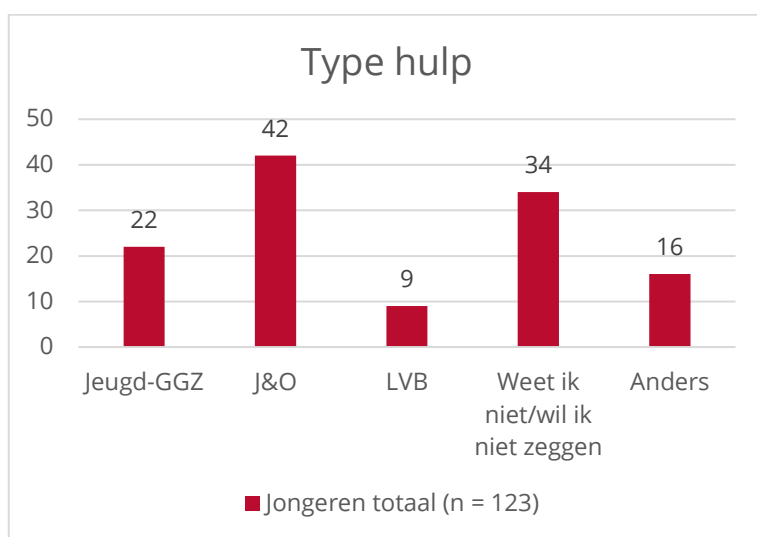
Figuur 13 Verdeling van respons per geslacht

Figuur 14 Verdeling van respons over leeftijd

Figuur 15 Verdeling van respons over type verblijfplek

Figuur 16 Verdeling van respons over type hulp

Analyses op data enquête

De data zijn in Excel geanalyseerd, waarbij het tabblad met de oorspronkelijke data ongewijzigd bleef en in een apart tabblad per onderwerp werden verwerkt. Daar werden bijvoorbeeld uitsplitsingen gemaakt naar *geslacht*, *type verblijf* en *type hulp*. We hebben daarbij als uitgangspunt gehanteerd dat we enkel een uitsplitsing maakten wanneer er minimaal 10 jongeren uit een bepaalde groep de enquête hebben ingevuld.

Vragen naar het belang van factoren waren overwegend geformuleerd als meerkeuzevragen met de optie om meerdere antwoorden aan te vinken; daar zijn de percentages dus gebaseerd op het aantal jongeren dat een factor aanvinkte. Bij vragen met een Likertschaal is met name gekeken naar het percentage jongeren die *eens* of *helemaal eens* antwoordden.

De open vragen zijn ook in Excel geanalyseerd. Dit is handmatig per open vraag gedaan door open vragen op onderwerp met kleuren te markeren.

Reflectie op de onderzoeksmethoden

In het onderzoek hebben we verschillende onderzoeksmethoden gecombineerd om tot betrouwbare resultaten te komen. Desondanks is het mogelijk dat jongeren bepaalde ervaringen niet gedeeld hebben met de onderzoekers, gezien de gevoeligheid van het onderwerp. Ook is het mogelijk dat jongeren gebeurtenissen niet hebben genoemd omdat ze zelf in de veronderstelling waren dat bepaalde gebeurtenissen er niet toe doen, of omdat ze dit normaliseren. Bepaald gedrag dat wij als grensoverschrijdend of onveilig zouden beoordelen, werd niet altijd zo bestempeld door de jongeren die we spraken. Door bij het opstellen van de enquête naast de interviews ook gebruik te maken van de meedenkgroep, ervaringsdeskundigen te betrekken en een documentstudie uit te voeren, hebben we dit risico geprobeerd te minimaliseren.

Een andere belangrijke kanttekening is dat de respons in het onderzoek, zowel in de interviewfase als bij de enquêtes, lager was dan vooraf verwacht. Daarmee is met name in het maken van vergelijkingen tussen groepen terughoudendheid in het trekken van conclusies noodzakelijk. Ook was de respons in onder meer pleegzorg laag, terwijl dit een relatief grote groep is in de jeugdhulp. We hebben daarom ook niet apart kunnen rapporteren over deze groep.

In het onderzoek hebben we informatie opgehaald over verschillende vormen van geweld. In de enquête is de vraag waarmee we beoogden de prevalentie van seksueel geweld in kaart te brengen in een later stadium toegevoegd, waardoor minder respondenten deze vraag hebben kunnen invullen. Reden hiervoor is dat de vragen in de enquête primair gebaseerd zijn op de bevindingen uit de interviews. In de interviews hebben jongeren wel verteld over hun ervaringen met lichamelijk en verbaal geweld, maar kwam seksueel geweld niet aan de orde. Mogelijk hebben deze respondenten geen ervaring met seksueel geweld; het is echter waarschijnlijk dat ook als deze jongeren dat wel ervaren zouden hebben, dit een te lastig en persoonlijk onderwerp voor hen was om te bespreken. Om toch een beeld te krijgen van de prevalentie van seksueel geweld, is op een later moment besloten om deze vorm van geweld toe te voegen aan de enquête. Door de brede formulering van de vraag (zie ook de opmerkingen hierover in

Tot slot moet worden opgemerkt dat de meting nu is uitgevoerd bij jeugdigen die in jeugdhulp met verblijf zitten. Het is mogelijk dat het referentiekader van deze jongeren verschilt van jongeren die zich niet meer binnen een instelling, gezinshuis of pleeggezin bevinden en terugkijken op hun tijd in jeugdhulp met verblijf.